

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри, к.політ.н., доцент

_____ **О. Л. Гільченко**

«__» _____ 20__ р.

«КУРДСЬКЕ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти другого

(магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Міжнародні відносини»

Тарраф Сулеймана Таммамовича

Науковий керівник:

Лисак Вікторія Феофанівна, д. істор. н, професор

Рецензент: Карчевська О.В., к.політ.н., доцент

кафедри політології та міжнародних відносин

Східноукраїнського національного університету

імені Володимира Даля

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ...	14
РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КУРДСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РУХУ В ІРАКІ, ТУРЦІЇ ТА ІРАНІ.....	34
РОЗДІЛ 3. КУРДСЬКА ПРОБЛЕМА У СИРІЇ	56
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

Глобальні і регіональні зміни в світі, що відбуваються в даний час, багато в чому пов'язані з геополітичним, геостратегічним і гео економічним значенням курдського питання.

З геополітичної точки зору курдська проблема виникла в системі міжнародного права на початку ХХ століття, як частина східного питання народів, які перебували під владою Османської імперії і боролися за свій суверенітет. Крім курдів, за свою незалежність боролися вірмени, араби, євреї, греки, болгары та ін.

У геостратегічному плані Курдистан має територію, яка перетинається гірськими хребтами в різних напрямках, має безліч звивистих ущелин і являє собою неприступну фортецю. Крім цього, тут суворий континентальний клімат. Взимку нерідко бувають сильні морози і снігопади. Всі ці особливості території сприяють розвитку партизанського руху. Застосовувати військову техніку тут дуже складно, тому регулярні війська завжди поступалися курдських бойовиках, які значно краще пристосовані до місцевих умов. Свідченням цього служить історія турецько-курдської боротьби.

Крім того, головною особливістю географічного положення Курдистану є те, що він розташований на стику декількох держав. В даний час Курдистан межує з Сирією, Туреччиною, Іраком і Іран. У минулі століття це були - Арабський халіфат, Римська, Візантійська, Персидська і Османська імперії. Тому, ареал проживання курдів був розділений державними кордонами і їх розвиток йшов етнічно неоднорідне. Тому курдський народ має відмінності в мові і релігії.

Маючи вигідне географічне положення, Курдистан володіє комунікаційними і сировинними ресурсами, які мають стратегічне значення. Це багатий нафтою район Мосула, великі запаси хрому і значні гідроресурси. Нещодавно опубліковані цифри розвіданих запасів нафти і газу тільки в

Південному Курдистані - вони становлять 45 мільярдів барелів нафти і 100 трильйонів кубічних метрів газу. Тому рішення курдської проблеми дуже важливо для регіональної політики.

Курдистан, як частина Близького Сходу, завжди був стратегічно важливим регіоном Євразії. Тут зосереджувалися економічні, політичні, військово-стратегічні інтереси великих держав. У відповідності зі своїми геополітичними інтересами розвинені країни Європи визначали своє ставлення до національних рухів народів оттоманської держави. З їх допомогою вони намагалися впливати на султанський, а пізніше на республіканський уряд Туреччини, Ірану, Сирії та ін. країн.

Виникнення Східного питання, як об'єкта міжнародних відносин і курдської проблеми, як його частини, відбулося в другій половині XIX століття. Після російсько-турецької війни 1877-1878 рр. за рішенням Берлінського конгресу 1878 р західні країни розділили Османську імперію. За підсумками Першої світової війни і відповідно до умов Лозаннського договору 1923 р. історична територія Курдистану була розділена між Туреччиною, Сирією, Іраком і Іраном. З'явилася нова геополітична ситуація в курдському національно-визвольному русі, яку використовують розвинені країни для надання зовнішнього впливу і просування власних інтересів в цьому регіоні.

З початком міжнародного конфлікту в Сирії трансформується і суть курдського питання. Воно виходить на новий виток свого розвитку. Курди набувають шанс на організацію широкої автономії в межах Сирійської Республіки. Політичний конфлікт в Сирії - явище багатогранне і обумовлене особливостями політичної системи, рисами політичної культури і загальними соціально-політичними реаліями, в яких існувала країна до 2011 року. Поєднання безлічі чинників призвело до тривалого і кровопролитного політичного конфлікту, ускладненого активним зовнішнім втручанням, що сприяло його трансформації в міжнародний конфлікт.

До 2011 року курдське питання в Сирії характеризувалося залежністю від політики центральної влади, комплексом економічних, соціальних,

правових і культурних проблем. Коли урядові війська залишили курдські території, останні придбали реальний шанс організувати самостійне правління. Курди вважали за краще не виступати проти сирійського режиму на стороні внутрішньої або зовнішньої опозиції. На чолі процесу автономізації встали дві найбільші конкуруючі курдські сирійські партії - Партія демократичного союзу (ПДС) і Курдська національна рада (КНР). Кожна з цих партій має свою регіональну спрямованість і уявлення про майбутнє курдських районів в Сирії. У січні 2014 року лідер ПДС Саліх Муслім оголосив про створення трьох автономних кантонів в Джазірі, Кобані і Афріні.

Актуальність теми. На різних етапах курдська проблема являла собою суперечливий процес боротьби курдів за забезпечення своїх прав і свобод в системі міжнародних відносин. В результаті цих процесів росла національна самосвідомість народу, формувалися форми і методи боротьби за створення своєї держави. В кінці 70-х років ХХ століття національно-визвольний рух набуває радикальних форм. З'являються власні організаційні структури - політичні партії, рухи, бойовий опір.

Так як, територія Близького і Середнього Сходу завжди привертала увагу наддержав, то і курдське питання завжди відігравав ключову роль в близькосхідній стратегії США, Німеччини, Франції, Росії та Великобританії. За часів "холодної війни" курдська проблема була одним з проявів протистояння великих держав в регіоні. З розпадом Радянського Союзу відбулися глобальні зміни в розстановці сил у світі, в тому числі і ставлення до курдської проблеми в стратегії наддержав в Близькосхідному регіоні.

Використовуючи сирійську кризу і курдське питання, США і західні країни активно намагаються послабити позиції Росії в цьому регіоні. Поява нового актора на Близькому Сході призвело до трансформації існуючих політичних відносин між найбільшими регіональними та міжнародними гравцями: погіршилися відносини США і Туреччини, Росії та Туреччини. Тим часом самі курди знаходяться в украй складному геополітичному, військовому та економічному становищі, що викликає сумніви в життєздатності

курдського сирійського проекту після завершення сирійського конфлікту. Подальша інтернаціоналізація курдського питання при сучасному розкладі сил на міжнародній арені може мати доленосне значення на шляху пошуків вирішення курдської національної проблеми.

Об'єктом дослідження виступають геополітичні та міжнародно-правові проблеми курдів і курдське питання в системі міжнародних відносин.

Предметом дослідження є перспективи вирішення курдського питання в політичному конфлікті в Сирії.

Мета дослідження: аналіз розвитку курдського питання в Сирії у зв'язку з повномасштабним політичним міжнародним конфліктом в САР, виявленні перспектив курдського незалежного правління в післявоєнний період, а також визначити ступінь і характер впливу курдської проблеми на міжнародні відносини і регіональну політику.

Для реалізації даної мети, автор вважає за доцільне виконати наступні **завдання:**

1. Визначити теоретико-методологічні підходи до розуміння політичного міжнародного конфлікту в Сирії;
2. Виявити історико-політичні причини і умови виникнення курдської проблеми в світовій політиці.
3. Проаналізувати етапи розвитку курдського питання в Сирії.
4. Охарактеризувати останні тенденції курдського руху в регіоні у зв'язку з конфліктом у Сирії та його вплив на геополітичну ситуацію на Близькому і Середньому Сході.
5. Оцінити перспективи розвитку курдського політичного руху в Сирії в післявоєнний період.
6. Обґрунтувати значення врегулювання курдської проблеми для забезпечення безпеки в регіоні та перспективи вирішення курдського питання в міжнародно-політичній ситуації на Близькому і Середньому Сході.

Ступінь вивченості проблеми в спеціальній науковій літературі.

Геополітична обстановка в Близькосхідному регіоні вимагає проведення необхідних наукових досліджень. Оскільки для становлення курдської національної самосвідомості і політичного руху необхідно було зовнішнє втручання, то в цей процес активно включилися наукові школи Заходу і Сходу. Вони прагнули формувати курдську національну еліту і через неї впливати на курдський рух в Курдистані.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі можна знайти досить досліджень, присвячених вивченню історії курдського народу. Радянський Союз займав одне з перших місць в світі по курдоведчеської науці. Великий внесок у дослідження курдської проблеми внесли ряд вчених дорадянського і радянського часу, такі як Н.Г.Адонц, Ю.Ю.Аваліані, Г.Б.Акопов, А.Г.Багіров[18], Е.І.Васільєв [24], В.Ф. Минорский [72], А.М.Ментешашвілі[71], Р.Оганян, Ш.Х.Мгоі [70], М.С.Лазарев [60], О.І.Жігалін [41], М.А.Гасратян [29]і ін. До сих пір зберігають своє практичне значення праці відомих російських східноведів-курдологів Володимира Мінорського [72] і Василя Нікітіна [74], професорів М. А. Гасратяна[29] і М.С.Лазарева [60].

Серйозний внесок у курдоведення внесли вчені з Вірменії та Грузії. У 1971 році при Інституті сходознавства АН Вірменії був створений відділ курдоведення, який за двадцять років своєї діяльності опублікував понад 40 збірників наукових праць, присвячених курдської тематиці. На цій базі виховалася ціла плеяда вчених, які внесли великий вклад в курдоведення. Це Надо Махмудов, Карлен і Арам Чачані, Аміні Авдала [5], Шакро Мгоі [70], Аджіе Джинді і ін.

Серед зарубіжних вчених, які глибоко вивчали проблеми курдського народу, можна відзначити Т.Жаркон, Ф.Крейенбрук, М.Лізенберг, Р.Чакір, Д.Н.Маккензі, Д.Хамад, Дж.Бло, А.Д.Сулейман [5], Х.Еллісон і ін.

Разом з тим, поки ще не так багато серйозних академічних досліджень, які стосуються сучасного стану курдського питання, нових тенденцій в

розвитку національної ідеології курдського народу, його місця в світі, в процесах інтеграції та реалізації міжнародного права народу на самовизначення. Роботи по сучасній курдській проблемі в основному публіцистичні. Академічна курдологія в основному займається історичними дослідженнями. Відсутні дослідження по геополітичному, гео економічному і геостратегічному аспектам сучасного Курдистану і курдського питання. Тільки нещодавно стали з'являтися спроби вивчення політичного, економічного і етнографічного аспектів курдської проблеми. Також не існує спеціалізованих досліджень сирійського курдського питання. Цю прогалину частково заповнюють роботи зарубіжних вчених, серед яких особливе місце займають праці Жорді Тежело, Керима Елдіза, Майкла Гюнтера, Девіда Макдовела, Стівена Мансфілда, Радвана Бадіна [148] та інших. Названі автори особливу увагу приділяють питанню політичного, економічного і правового становища курдського етносу в Сирії, описують дискримінаційні цивільно-правові умови, в які були поставлені курди центральним сирійським урядом, дають характеристику визвольного курдського сирійського руху, а також ініціатив сирійського режиму для заспокоєння курдської меншини.

З огляду на то, що курдське питання в САР розвивалося в особливих політичних, ідеологічних, економічних і соціальних реаліях сирійської держави, вкрай важливо представити зв'язок політичної системи Сирії і курдського питання. Питаннями соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку Сирії займалися такі вчені, як Е.П. Пир-Будагова [78], В.П. Вікторов [27], Н.О. Оганесян [75], В.М Ахмедов [15], А.О. Філонік [92], В.А. Ісаєв. В їх роботах розглядається історичний розвиток Сирії, приділяється значна увага становленню сучасної політичної та економічної системи Сирійської Республіки, дається опис функціонування політичної системи країни, характеризується партійна система, робиться акцент на етно-конфесійному складі органів влади і силових структур.

Істотний фактологічний матеріал з політичної, економічної та соціальної структури Сирії представлений в наукових роботах арабських

дослідників Кемалю Дибя [150], Рідвана Зіяда [246], Абдулли Ханна [149], Джамалю Вакім, а також зарубіжних вчених П. Сила, Р. Хіннебуша, Н. ван Дама [131], Д. Ліча [117] і інших. У названих працях приділяється увага формуванню політичних органів влади, механізмам прийняття рішень в країні, взаємодії офіційних інститутів і суспільства, а також ролі спецслужб і армії в розвитку країни.

Тим часом вивчена література має значні прогалини в осмисленні курдського питання в Сирії, його генезис, причини, основні особливості та етапи розвитку. Практично не представлено вплив політичного сирійського конфлікту на сирійський курдське питання, а також розвиток подій в сирійському конфлікті в зв'язку зі зміною сутності курдського питання в Сирії. Слабо освячений сучасний етап розвитку курдського сирійського питання і не проаналізовані його перспективи в повоєнний час.

Історіографічну базу даного дослідження можна розподілити за кількома групами відповідно до проблемним принципом.

До першої групи автор відносить роботи загального характеру, в яких розкрито проблеми міжнародних відносин в ХІХ столітті, курдське питання. До таких авторів можна віднести М.С.Лазарева [60], М. А. Гасратяна [29], О.І.Жігаліну [41]. Особливо слід відзначити працю М.С.Лазарева «Імперіалізм і курдське питання (1891-1917)» М., 1989 г., який стосується курдського питання в період кінця ХІХ - першої половини ХХ століття, коли він знайшов міжнародне значення і події, що відбулися на Близькому Сході, що визначили імперіалістичний розділ Курдистану. По суті, це одна з небагатьох праць, що є повним дослідженням міжнародного аспекту всього курдського питання. Також, необхідно відзначити і іншу роботу М.С.Лазарева «Багато конфліктний Курдистан (постановка питання)», який був опублікований в збірнику Інституту Сходознавства. У цій роботі дається характеристика курдського питання з позиції конфліктології, а також проводиться аналіз відносин курдів з владою за місцем їх проживання.

До другої групи можна віднести роботи, присвячені вивченню окремих частин Курдистану, політичного становища курдського населення на території країн, що поділили Курдистан, - Туреччини, Іраку, Ірану, Сирії, специфіка взаємовідносин в ісламському світі і на міжнародній арені в цілому. В першу чергу, необхідно відзначити праці Ш.Х.Мгої (курдом за походженням)[70] і Ш.Ч.Ашіряна [16], наприклад, «Курдська національне питання в Іраку в новітній час», присвячені Іракському Курдистану. У роботах М. А. Гасратяна[28] приділено увагу Турецькому Курдистану, а в роботах А.Г.Багірова [18] вивчається стан курдів в Сирії. О.І.Жігалін присвятив[41] свою працю Іранському Курдистану. В його роботах відзначаються складні протиріччя, які виникають в процесі національної інтеграції курдів в громадські структури країн їх проживання в умовах курдського визвольного руху.

До третьої групи автор відніс роботи, присвячені аналізу регіональної політики країн Середнього і Близького Сходу, а також вплив Заходу і США на внутрішню політику в регіоні. Необхідно відзначити роботи таких авторів, як У.З.Шаріпов, Д.Е.Еремеев. Особливу увагу слід приділити праці К.В.Вертяева [25], де розглядається курдське питання в політиці Туреччини в кінці ХХ - початку ХХІ століття.

При дослідженні автор використовував різноманітні джерела, які можна розподілити таким чином:

1. Закони та законодавчо-правова база;
2. Документи міжнародних організацій і політичних партій;
3. Матеріали статистики;
4. Статті та матеріали преси;
5. Інтернет ресурси

Серед залучених в якості джерел офіційних документів можна виділити, в першу чергу, міжнародні угоди, в яких брали участь Сирійська Арабська Республіка, рішення Ради Безпеки ООН, рішення Європейського суду з прав людини, конвенції, хартії та інші міжнародні документи, що мають

відношення до курдської проблеми. Використані сирійські законодавчі акти і постанови уряду Сирійської Республіки. До них відносяться, в першу чергу, Конституція Сирії, Кримінальний кодекс і Закон про тероризм, а також численні законодавчі акти і поправки до вже існуючих законів, які безпосередньо пов'язані з правами національних меншин і боротьбою сирійської держави з тероризмом і сепаратизмом.

На основі широкого масиву даних преси, інформаційних агентств та електронних ЗМІ останнього десятиліття виявлені нові тенденції в розвитку досліджуваної проблеми.

Аналіз історіографічної бази дозволяє зробити висновок: незважаючи на значний внесок у вивчення даної проблеми цілого ряду фахівців, залишається потреба в її подальшому вивченні. У зазначеній літературі переважає аналіз лише окремих аспектів без проведення комплексного аналізу ситуації, що ще раз доводить актуальність дослідженої теми.

Хронологічні рамки даної роботи охоплюють період з другої половини ХІХ століття (періоду виникнення ідеї Курдистану як етнополітичного простору в межах Османської імперії) і до теперішнього часу.

Географічні рамки - охоплюють територію Іраку, Ірану, Сирії і Туреччині.

Характеристика методології дослідження. Методологічним і теоретичним підґрунтям дослідження є міждисциплінарний, системний, проблемний підходи.

Теоретико-методологічною базою дослідження є провідні праці зарубіжних і вітчизняних вчених у сфері соціально-гуманітарного знання, особливо політології, які створили спільні методологічні підходи.

Основу теоретико-методологічної бази склали праці Р. Зіммеля [46], який запропонував класичну теорію конфлікту, назвав його неминучим для будь-якого суспільства, позначив позитивну функціональність для суспільства; Л. Козера [54], який продовжив ідеї Зіммеля і описав конфлікт

з точки зору характеру самого суспільства; Р. Дарендорф [111]а, він бачив джерело конфліктів в різниці інтересів.

Такі відомі вчені як Т. Парсонс [77], Е. Гідденс [115] запропонували свої визначення політичного конфлікту, ґрунтуючись на понятті суспільної системи та її здатності саморегулюватися в залежності від певної соціальної практики.

Для вирішення поставлених завдань дослідження були використані наступні методи:

1. описовий (звертається до подання нинішньої ситуації в сирійській політичній системі і курдському питанні в Сирії);
2. системний (передбачає взаємозв'язок всієї сукупності політичних елементів і сирійського суспільства);
3. інституційний (передбачає аналіз політичної системи як сукупності інститутів);
4. історичний метод (описує генезис, розвиток і сучасний стан курдського питання в Сирії).

Також, автор використовував метод порівняльного аналізу, який дозволив провести порівняльний аналіз з подібними процесами в інших регіонах. Крім цього, були використані геополітичний аналіз міжнародних відносин, політична антропологія, етнопсихологія. Використовуючи геополітичний підхід, в дослідженні були розглянуті культурні і політичні процеси в Курдистані в їх взаємозв'язку з зовнішньому світом через призму концепції політичного реалізму і балансу сил в регіоні і світі в цілому.

За допомогою комплексного підходу і аналізу соціально-політичного розвитку Курдистану можна спробувати знайти оптимальні шляхи виходу з гострих кризових ситуацій, таких як в турецькій і сирійській частинах Курдистану. Від вирішення проблем на цих територіях буде залежати розвиток ситуації і в усьому Курдистані. Необхідність знайти рішення курдського питання визначається також гострою політичною ситуацією, яка в даний час має місце в регіоні Близького і Середнього Сходу.

Практичне значення. Автор зробив спробу науково систематизувати і класифікувати явища суспільного характеру. Було проведено аналіз регіональної політики країн Середнього і Близького Сходу, а також вплив країн Заходу і США на внутрішню політику регіону. В роботі була зроблена спроба розглянути комплексно геополітичні, геоекономічні та геостратегічні аспекти Курдистану і курдського питання. Результати дослідження можуть бути використані для підготовки до семінарських занять. Фрагменти даної роботи були опубліковані і взяли участь у студентській науково-практичній конференції.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 163 найменування.

У першому розділі розглядається теоретико-методологічна база дослідження. Описується понятійно-категоріальний апарат та методологія дослідження, розглядається нормативно-правова база дослідження. Також описано етногенез курдського народу, дано загальну характеристику етнополітичного стану курдського суспільства. Розглядаються основні причини та умови виникнення курдської проблеми у сучасній системі міжнародних відносин, а також політико-правова оцінка курдської проблеми та її вплив на геополітичну ситуацію у регіоні Близького та Середнього Сходу.

У другому розділі охарактеризовано основні етапи та особливості розвитку курдської проблеми у XX–XXI століттях. Описано національно-визвольний рух курдів та його особливості у регіональних та глобальних відносинах. Також, в цьому розділі висвітлюються основні етапи і особливості розвитку курдського визвольного руху на території Туреччини, Іраку та Ірану і його вплив на геополітичну ситуацію в близькосхідному регіоні.

У третьому розділі розглядаються особливості розвитку курдського визвольного руху на території Сирії, висвітлені питання сирійської автономії курдів і шляхи вирішення курдської проблеми в контексті сирійської кризи. Висновки містять узагальнення по темі. Робота завершується списком використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З розвитком і накопиченням наукового пізнання змінювався зміст поняття «політика». У 20-х роках ХХ століття все наукові уявлення про політику американський вчений Т. Кун об'єднав в конструкти і назвав їх парадигмами, тобто «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їх рішень»[58].

При вивченні феномена політики можна виділити кілька парадигм: натуралістичну, теологічну і соціоцентристську. З соціально-теоретичної позиції ми будемо розглядати політичний конфлікт в Сирії і його відображення на положенні курдів в країні. Саме в рамках соціальної парадигми ми можемо міркувати про форму, особливості та типології політичного конфлікту. Специфіку «політичного конфлікту» можна розглянути через поняття «конфлікт» і «соціальний конфлікт». Вивчення цих понять в контексті конфліктологічної концепції відбувалося протягом більше двохсот років. У становленні цих наукових знань можна виділити три етапи:

Перший етап почався з середини ХІХ століття і характеризувався пануванням марксистських і немарксистських поглядів про конфлікт. У своїх роботах К.Маркс розглядав соціальний конфлікт з точки зору політичного значення. Це обмежувало інші громадські науки від можливості його вивчення. З точки зору К.Марка, конфлікт - це зіткнення класових інтересів, яке обгрунтоване економічними протиріччями. Розподіл матеріальних і духовних ресурсів суспільства не може проходити без обмеження інтересів будь-якого класу, що веде до протистояння. Таким чином конфлікт постійно притаманний суспільному розвитку, причому, чим більше поляризоване суспільство, тим глибше стають протиріччя і ведуть до насильницьких дій.

Ця теорія мала ряд недоліків. По-перше, вона розглядала будь-який соціальний конфлікт тільки в політичному контексті. По-друге, основною причиною виникнення конфліктів вважалися економічні відносини, тому будь-який конфлікт переслідував тільки одну мету - контролювати нечисленні ресурси. В даний час за допомогою марксистської теорії неможливо описати всі конфліктні ситуації, тобто вона залишилася в межах свого часу. Деякі соціологи того часу (П. Бурдьє, Т.Зіммель, І.Валлерстайн, М. Вебер та ін.) намагалися вийти за рамки марксистської теорії конфлікту. У соціології утвердилася конфліктологічна парадигма. Вона визнавала конфлікт нормою суспільного життя і обґрунтовувала його функціональність в розвитку суспільства.

Роботи Георга Зіммеля стали класичними у визначенні та усвідомленні феномена конфлікту. Зіммель вважав, що конфлікт в суспільстві неминучий, так як неможливо усунути протиріччя між формами індивідуалізації та формами соціалізації. Людям від початку властива агресивність, «апріорний інстинкт боротьби», первинна потреба у ворожості. Однак форми прояву агресивності обмежені суспільними принципами співжиття і соціальною структурою, яка представлена різними групами. Група, що вступає в конфлікт, зазнає змін у своїй структурі: в екстремальних ситуаціях переважає тенденція до централізації, тому консолідація індивідів є очевидним наслідком конфлікту. При цьому, чим більше централізована група, тим більше її прагнення до боротьби [46].

Зіммель вважав що, об'єднання групи часто відбувається при наявності зовнішнього конфлікту, «ворожі зіткнення в набагато більшій мірі колективні, ніж дружні». Конфлікт підсилює групову свідомість і створює групову ідентичність, що веде до структуризації всього суспільства, або, в разі якщо антагоністичні елементи всередині групи повністю не уживаються один з одним, це веде до її розпаду [46]. Таким чином конфлікт, по Зіммелю, має чітко виражену позитивну функціональність для розвитку суспільства.

Г. Зіммель вперше позначив, що в конфлікт, як правило, залучені не дві сторони, а три. Під час протиборства двох сторін конфлікт розвивається в одному напрямку і з одним результатом, при появі третьої сторони з'являється багатопланова взаємодія. У третьої сторони може бути три ролі: 1) союзник однієї з протиборчих груп, 2) арбітр або ж 3) спостерігач. Найпоширеніший вид участі третьої сторони в конфлікті - боротьба перших двох за її нейтралітет або підтримку [46].

Другий етап почався в середині ХХ століття і характеризувався розвитком конфліктологічної парадигми в межах конфліктного і структурного функціоналізму. Соціологічні школи Л.Козера, К.Боулдінга, Р.Дарендора, Т. Парсонса по-різному представляли основу соціального життя: структурний функціоналізм визначав суспільство як простір взаємодії і співпраці, тоді як конфліктний функціоналізм спирався на ідею про розвиток соціальних систем через протистояння і конфлікт .

Ідеї Г.Зіммеля вплинули на подальший хід становлення і розвитку конфліктологічної теорії. Висловлені німецьким вченим припущення про позитивну роль конфлікту і важливості включення в протистояння третьої сторони були покладені в основу концепцій наступного покоління соціологів і конфліктологів Р.Парка, Р. Мертона, Д. Рісмана, Л. Козера та інших.

Далі ідеї Г. Зіммеля продовжував розвивати американський вчений Л. Козер. Він створив основні теоретичні положення про причини, види, функції та наслідки конфліктів. У своїй книзі «Функції соціального конфлікту» Л.Козер описав типи товариств і підтримав висновки Зіммеля про позитивну роль конфлікту для суспільства, «... прагнув обґрунтувати ту тезу, що в різних соціальних умовах соціальні конфлікти виконують позитивні функції»[54]. На його думку, протистояння сприяє розрядці напруги, підштовхує суспільство до змін, розвиває навички комунікації та інтеграції. Конфлікт - це протистояння соціальних суб'єктів (індивідів, груп), обумовлене вимогою на статус, владу або обмежені ресурси, при цьому мета протиборства полягає не тільки в отриманні необхідного, але і в нейтралізації, нанесенні шкоди або

усунення суперника. Такі конфлікти відбуваються між індивідами, групами, а також індивідами і групами [46].

Керуючись ідеями Г. Зіммеля, Л. Козер поділив конфлікти на «реалістичні» і «нереалістичні». Для вирішення «реалістичних» конфліктів, в суспільстві є всі можливості. А в «нереалістичних» конфліктах учасники керуються пристрастями і висловлюють агресію проти об'єктів, які заміщають на так званих «козлів відпущення»[54]. Незважаючи на те, що американський соціолог позитивно ставився до конфліктів, він розумів, що будь-який конфлікт має потенційно дестабілізуючу роль. Він з'ясував залежність наслідків протистояння для соціальної системи від характеру самого суспільства.

Л.Козер виділив два типу соціальних систем: гнучкі і жорсткі. У жорсткому типі суспільства переважають сімейні, родинні стосунки, але там немає інституційних механізмів врегулювання конфліктів, у них «відсутні механізми адаптації до мінливих умов, що веде до накопичення підстав для конфліктів і, отже, ворожих почуттів, що представляють собою реальну загрозу базовому консенсусу» [54].

Гнучкі соціальні системи засновані на різних ділових і функціональних взаємодіях. У них можливі прояви конфлікту, що в свою чергу, мінімізує можливість руйнування системи як такої. Л.Козер припустив, що конфлікт дисфункціонален в тих суспільствах, де він неінституціоналізований і неможливий в соціальному житті. На цій підставі він зробив висновок що, чим більш жорстка структура в суспільстві, тим не безпечніший конфлікт. Теоретичні моделі американського соціолога склали основу нової конфліктологічної парадигми. В даний час вони сприймаються як класичні методологічні основи науки про конфлікти.

У цьому ж напрямку розвивав конфліктологічну парадигму німецько-британський вчений Ральф Дарендорф. Він вважав, що будь-який конфлікт є протилежність інтересів і відносин його учасників. На його думку, конфлікт - це будь-яке відношення між елементами, яке можна охарактеризувати через

об'єктивні чи суб'єктивні протилежності. Щоб зрозуміти природу конфлікту варто визначити, які інтереси не збігаються, наскільки глибоко розбіжність, і як сторони усвідомлюють це протиріччя. Він поділяв інтереси на явні і неявні, очевидні і латентні. Для того, щоб конфлікт не виходив з-під контролю, необхідно чітко усвідомлювати інтереси супротивників [111].

Вчений вважав, що основна роль конфлікту полягає в стабілізації економічних і соціальних процесів. Щоб максимально використовувати позитивний потенціал конфлікту, важливо не дозвіл і не придушення, а регулювання. На думку Р. Дарендорфа, «регулювання соціальних конфліктів є вирішальним засобом зменшення насильственності майже всіх видів конфліктів ... в тій мірі, в якій їх вдається регулювати, вони стають контрольованими» [111]. Для того, щоб успішно врегулювати конфлікт, необхідно існування соціальних інститутів які б мали відповідні соціальні повноваження. У їх функції входило б розробка правил поведінки для конфліктуючих сторін.

Британський вчений вважав, що конфліктна модель суспільства є основоположною і пояснює усі соціальні процеси. Ця модель, на його думку, повинна ґрунтуватися на трьох положеннях:

- а) в кожному суспільстві незгода всюди;
- б) кожне суспільство засноване на насильстві одних над іншими;
- в) конфлікти виникають вслідстві змін і самі ведуть до них [111].

У своїх роботах Р. Дарендорф стверджує, що суть конфлікту полягає в боротьбі різних груп за владу, породжується нею внаслідок нерівного становища людей в суспільстві. Найважливішим завданням суспільства і влади є - не доводити соціальний конфлікт до соціального потрясіння.

В середині ХХ століття став активно розвиватися структурний функціоналізм. Він відкидав ідею про природність і необхідність конфлікту для розвитку суспільства. У працях американського соціолога Толкотта Парсонса приділялася увага проблемі стійкості і стабільності суспільства. Суспільство розглядалося, як складна інтегрована структура соціальних

елементів, які знаходяться у взаємодії. Кожен елемент виконує свої функції і підтримує стійкість всієї системи. У своїх роботах вчений висловлює таку думку, що система володіє поведінкою і може накопичувати і передавати інформацію, а також має тенденцію до самоорганізації. Також, одним з головних властивостей соціуму, є самоорганізація і здатність повертатися до рівноважного стану. «Інтеграція функціонально необхідна для того, щоб система залишалася в стабільному стані і була здатна справлятися з внутрішніми конфліктами, які в іншому випадку можуть стати для неї фатальними» [77]. Американський вчений описував конфлікт, як аномальну соціальну дію, яке є причиною дезорганізації суспільства. На його думку, соціум може розвиватися тільки в безконфліктних взаєминах між індивідами, групами і спільнотами. Домінування згоди над соціальним конфліктом є необхідний порядок.

Кінець ХХ століття ознаменувався початком третього етапу вивчення конфліктології. У цей час відбулися важливі соціально-економічні та політичні зміни. Розпався СРСР, відбулася глобалізація світових процесів, посилилася взаємозалежність і взаємопроникнення світу. Ці соціально-економічні та політико-ідеологічні зміни дали великий поштовх розвитку знань про конфлікт. В цей час виникли нові школи Е. Гідденса, Р. Скотта, Н. Флігстайна, в яких вивчалися суб'єкти конфлікту, як вони вибудовують свої дії відносно один до одного, враховують наявність інших дійових осіб, формують свої відповідні реакції і залучають на свій бік тих, що їх оточують.

Колишні класичні теорії конфлікту втратили свою актуальність і були визнані абстрактними і неповними в поясненні інтенсифікації конфліктів, які відбуваються в суспільстві і світі. З'явилася теорія нового інституціоналізму. Її основи були описані у роботах П. Бурдьє і Е. Гідденс. Вчені описували конфлікт, як суперництво між старими і новими інститутами, а також їх переходом в суміжні поля. Відповідно до цієї теорії, учасники конфлікту пристосовують свої дії відносно один одного і збільшують кількість учасників і задіяних осіб у конфлікті. Суб'єктам конфлікту необхідно враховувати

наявність зовнішніх гравців, а також інтерпретувати їх дії, і залучати на свій бік.

У своїх працях Гідденс дав характеристику соціальним системам. На його думку, вони можуть не тільки самовідтворюватися і саморегулюватися, а й постійно розвивати власну системність - відтворену взаємозалежність дій. Тому, ненавмисні дії (несвідомі мотиви індивіда, групи), що виходять за межі системності, можуть породжувати соціальне протиріччя і соціальний конфлікт. Соціальне протиріччя - це опозиція чи диз'юнкція структурних принципів соціальної системи, де ці принципи діють в рамках один одного, але в той же час суперечать один одному. Соціальний конфлікт - це боротьба між суб'єктами, яка виражається у вигляді певної соціальної практики. Соціальні протиріччя можуть і не викликати соціального конфлікту, якщо не утворюють тісних переплетень один з одним. У разі, якщо протиріччя накопичуються і нашаровуються, це може привести до конфлікту і його інтенсифікації. Конфлікт як відкрита публічна боротьба завжди має безпосереднє спрямований тиск [115].

Теорія системного протиріччя по Е. Гідденсу, складається з панування, влади, конфлікту і протиріччя. Панування і протиріччя виражаються і відтворюються за допомогою один одного; конфлікт і протиріччя пов'язані безпосередньо; панування і конфлікт обумовлені владними відносинами. Протиріччя в соціальних системах проявляються в ході соціального відтворення, а це значить, що соціальне протиріччя не тільки передбачає системну інтеграцію, але може виникати тільки в результаті її здійснення [115].

У 70-ті роки американський вчений Алвін Гоулднер, представник альтернативної соціології, піддав різкій критиці ідею про рівноважний стан суспільства. Він припускав що, стабільний розвиток суспільства не проходить без конфліктів, але для того, щоб кризи не руйнували систему, необхідно чітко знати причини і шукати шляхи вирішення ситуації. Головна передумова кризи західного суспільства полягає в деперсоналізації людини, в руйнуванні

цілісного погляду на світ, в суперечливому відношенні між знанням і владою [114].

У працях вітчизняних вчених, які вивчали конфлікт, тривалий час домінувала теза про те, що соціалістичне суспільство має неантагоністичний характер. Тобто в соціально-економічному житті конфлікти не існували, а були можливі лише в площині міжособистісних суперечностей. Тільки в кінці 90-х років минулого століття в СРСР стали з'являтися перші наукові роботи з вивчення конфлікту. Серед вітчизняних вчених того часу можна виділити В.І. Головаху, А.І. Донцова, Д.Т. Жовтуна, Т.А. Полозова. У своїх роботах вони проводили порівняння досліджень західних і вітчизняних вчених. Розвиваючись, конфліктологія зайняла своє місце в системі наук, орієнтованих на соціально-політичну діяльність.

Великий внесок у вивченні феномена конфлікту внесли такі вчені, як А.В. Глухова, В.Н. Дахін, А.В. Дмитрієв, А.Г. Здравомислов, В.Н. Кудрявцев, В.А. Соснін та інші. Вони прийшли до висновку, що соціальний конфлікт - це граничний випадок загострення соціальних протиріч, що виражається в різноманітних формах боротьби між індивідами і різними соціальними спільнотами, спрямованої на досягнення економічних, політичних, духовних інтересів і цілей, нейтралізацію або усунення дійсного або уявного суперника і не дозволяє йому домогтися реалізації його інтересів.

Узагальнюючи все вище сказане, можна зробити висновок, що конфліктом називають явно виражений стан боротьби між ворогуючими групами, де учасники змагаються за свої претензії на владу, багатство, статус, цінності та інші громадські ресурси. Соціальний конфлікт представлений різноманіттям визначень, а політичний конфлікт цього різноманіття немає.

«Політологічний словник» дає таке трактування політичного конфлікту. Конфлікт - це зіткнення суб'єктів політики в їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані, перш за все, з досягненням влади або її перерозподілі, а також зі зміною їх політичного статусу в суспільстві [79]. Відповідно до цього визначення, джерелом політичного

конфлікту є соціально-економічні протиріччя, які органічно притаманні будь-якому суспільству, особливо в перехідні періоди від однієї історичної форми до іншої. При цьому конфлікт, на відміну від протиріччя, завжди усвідомлений, вимагає певні дії сторін, а також характеризується сукупністю уявлень суб'єктів про самих себе, опонентів і соціальний фон. Саме ці образи, а не сама реальність є безпосередніми детермінантами конфліктної поведінки учасників. Так, французький політолог Ж.-М. Денкен вважає, що уявлення, забобони, міфи і переконання людей і є несучою конструкцією всього світу політики, що і веде до його підвищеної конфліктності [36].

На думку ж великого політичного мислителя ХХ століття К. Шмітта, політичні дії і мотиви зводяться до розрізнення друга і ворога. При цьому «ворог» - це не конкретний індивід або група, а потенційна сукупність людей, яка бореться та протистоїть такий же сукупності. Тому політичне укладено не в самій боротьбі, а в реальній можливості такої, в чіткому розрізненні друга і ворога. К. Шмітт вважав, що «чисто» релігійне або економічне, або інше розмежування людей, яке здатне привести їх до війни, не має сенсу. Інша справа, що ці протилежності можуть доходити до політичного ступеня і викликати утворення груп друзів і ворогів. Якщо відбувається поділ на такі групи, то ми бачимо політичну протилежність. При цьому політичне не має власної предметної області, і тільки групування людей під впливом поділу на «свій» і «чужий» і орієнтація на військовий оборот справи є політичним завжди. Звідси випливає, що сила грає ключову роль в політиці [99].

Підбивши підсумок вище переліченого, можна зробити висновок, що політичний конфлікт - це теоретична і практична боротьба суб'єктів політики за владу з метою модифікувати, трансформувати або зберегти соціальний порядок, яка обумовлена розрізненням понять «ворог» і «друг» [99].

Характерні риси політичного конфлікту:

1. Це невід'ємний елемент і спонукальний початок світу політики;

2. Предметом політичного конфлікту можуть бути: політичний статус груп, влаштування інститутів, котрі приймають рішення, державна влада, цінності. В політиці рівно розподіляти ресурси неможливо;
3. Велике значення в політичному конфлікті має етичне підґрунтя. Кредит довіри суб'єктам конфлікту видається не тільки через привабливість пропагованих ними ідей, але і їм самим. Якості суб'єкта конфлікту постають як вища гарантія того уявлення про соціальний світ, яке він пропонує. Тому для політичного конфлікту важлива дискредитація автора висунутою програми;
4. Політичний конфлікт передбачає мобілізацію найбільшої кількості прихильників на підтримку суб'єктів конфлікту, з метою їх прямої або непрямої участі в боротьбі. Через залучення широких соціальних мас, політичний конфлікт набуває загальну значимість і публічність;
5. Політичний конфлікт не є збройною боротьбою, але іноді може нею супроводжуватися.

Політичний конфлікт - явище неоднозначне і багатошарове. Він зачіпає як міжособистісні відносини в сфері влади, так і взаємодію державних структур, інститутів і цілих держав. Щоб дати найбільш чітку характеристику курдського конфлікту, необхідно представити класифікацію конфліктів і виділити саме ті риси, які застосовні до обраного об'єкта дослідження.

Як ми знаємо, різному типу суспільств відповідають різні політичні конфлікти. Так як в політичному конфлікті завжди є соціальна складова, то і критерієм для класифікації політичної конфліктогенності суспільства може служити рівень і характер розвитку соціальних відносин. При цьому критерієм поділу може виступати можливість відкритої політичної боротьби, або невизнання її. Такі типи суспільств можуть бути названі демократичні-недемократичні, відкриті-закриті, плюралістичні-єдиновладні [33].

У першому випадку ця організація спирається на цивільні права і свободи, влади і закони. При такому типі суспільства політичний конфлікт розгортається в широкому соціальному просторі, протиріччя обговорюються.

Кожен індивід має можливість змінити свій соціальний статус, тобто піднятися по соціальних сходах. Плюралізм і демократія відкривають широкі можливості для успішного вирішення більшості інтересів. Тому конфлікт втрачає свою інтенсивність і насильство. В даному типі суспільства конфлікт відіграє позитивну роль. Він дозволяє враховувати інтереси різних груп і є невід'ємною частиною політичного життя суспільства.

У другому типі суспільства цивільні права просто закріплені в законі, а в житті вони не виконуються. При цьому - влада непередставницька, рішення приймаються не прозоро, ресурси контролює держава. Закрите суспільство монолітно. Тут все побудовано на традиційних зв'язках – родинні зв'язки, спільного життя, участі в спільних справах. Тому конкуренція не така явна і поширена, всі конфлікти усуваються для гарантії суспільної гармонії. Однак саме цей тип суспільства потенційно більш конфліктний, так як його становлення проходить за допомогою революцій, переворотів і воєн. Суспільно-політичне і економічне життя суспільства контролюється вузькою групою людей. Широкі маси населення не допускаються до прийняття рішень. Зростає соціальна нерівність, з'являються різні клани і спільноти. Вони постійно ведуть боротьбу за владу, що часто призводить до перевороту і зміни правлячого режиму. Виникає новий тип соціального конфлікту, так званий, державний терор. Він необхідний для усунення конкурентів і попередження різних підливних дій. Через надмірну концентрацію влади, більшість громадян налаштована проти чинної влади. Конкуренція ідей і інтересів підміняється жорстким насильством, тому конфлікти в цьому суспільстві завжди насильні.

Все що було описано вище, є повсякденним життям закритого суспільства, але тут трапляються і макроконфлікти, які ставлять під сумнів існування правлячого режиму. Вони являють собою масові вне інституціональні протести (повстання, революції), які у відкритому суспільстві виступають у вигляді соціальних і політичних конфліктів (страйки, демонстрації, кризи влади). Щоб попередити подібне, необхідно змінити

політику, яка проводиться владою, реформувати соціально-економічну систему. А це неминуче торкнеться інтересів владних структур.

Політичний конфлікт різноманітний і може розгортатися як по лінії інститутів, так і в сфері цінностей і уявлень. Типологія політичних конфліктів включає державно-правові конфлікти, статусно-рольові конфлікти і конфлікти політичних культур [31]. Державно-правові конфлікти виділені як самостійний тип, через те, що в політичному полі існують три елементи завжди політичні за своїм характером: політичний режим, завоювання влади і її здійснення. Державно-правові конфлікти - це інституалізовані, публічні політичні конфлікти, які запрограмованості в політичній системі. Це конфлікти між інститутами влади, державою і окремим інститутом, правовою системою та опозицією, державою і особистістю, державою і суспільством.

Статусно-рольові конфлікти обумовлені тим, що соціальна і політична система суспільства є складною структурою статусів і ролей. Будь-яка система політичних статусів внутрішньо конфлікту - динамічна. Одна група людей підвищує свій статус, інша втрачає його. Крім того, кожна група володіє декількома статусами, які можуть не відповідати ролі, а в цьому і криється коріння конфліктів. Типові конфлікти такого роду виникають через розбіжність: матеріально-економічного та політичного статусів; соціокультурного і політичного статусів; запропонованого (національність, релігія) і досягнутого (професія) статусів. Люди намагаються вирівняти ранги своїх статусів по верхньому рівню, це призводить до конфліктогенності. Слід зазначити що, чим менше можливість для індивідуальної мобільності, тим більша ймовірність того, що боротьба зацікавлених груп призведе до руйнування старої і введенню нової системи стратифікації.

Як правило, статусно-рольові конфлікти виникають при розбіжності статусних очікувань і соціально-політичних реалій. Кожен статус створює надію на певний рівень і стиль життя, що не завжди збігається на практиці. Коли вони збігаються, це свідчить про ефективність статусно-рольової

діяльності, коли ні - це може стати причиною невдоволення і неефективності системи.

Наступним типом політичних конфліктів є конфлікти політичних культур. На думку американських вчених Г. Алмонда і С. Верба, політична культура - це установка індивіда по відношенню до політичної системи і її частин, а також моделей функціонування цієї системи. Конфлікт починається тоді, коли стикаються різні цінності, норми, традиції політичного життя, які в повсякденному житті заперечують один одного [8]. Ці конфлікти дуже важко вирішити і прийти до компромісу, так як вони зачіпають ідентифікацію груп, їх світогляд. Відомий соціолог А. Г. Здравомислов вважає, що «відмінності між своїми і чужими набувають визначальне значення і стає домінуючим фактором індивідуальної і групової мотивації» [45]. Головні поняття само ідентифікації - релігія, ідеологія і цивілізація. Американський соціолог і політолог С. Хантінгтон стверджує, що «найважливіші кордони, що розділяють людство, і переважні джерела конфліктів будуть визначатися культурою», а найжорстокіші протистояння будуть проходити по лінії цивілізаційних розламів [97].

На думку німецького політолога У. Матца - сучасний світ далекий від кінця впливу ідеологій. При цьому класичні ідеології більше не протиставлені один одному, а їм на зміну йде ідеологічна дисперсія, що впливає на політичні свідомість [69].

Важливе значення має і форма перебігу конфлікту. Функціональний аспект політичних конфліктів враховує моменти їх розвитку.

За ступенем і характером врегулювання конфліктів вони діляться на інституалізовані і неінституалізовані. У суспільстві конфлікти можуть відігравати конструктивну і деструктивну роль. За формою конфлікти бувають насильницькі і ненасильницькі. За стратегією поведінки суб'єктів конфлікти діляться на раціональні та ірраціональні. Нарешті, по публічності виділяють латентні і явні конфлікти [32].

Перший аспект пов'язаний з існуванням відкритого і закритого типів суспільств. Відомі політологи В.П. Пугачов і А.І. Соловйов виділяють критерії, за якими можна розрізнити конфлікти. Вони полягають «у здатності чи нездатності людей підкорятися діючим правилам політичної гри» [85]. Демократія являє собою вербалізований конфлікт, так як сприйняття опонента як «іншого» передбачає дискусію за допомогою логіки і доказових аргументів, а не фізичного знищення. Тому, всі конфлікти в цьому суспільстві вирішуються мирним шляхом на основі компромісу.

У закритих суспільствах політика зводиться до державного управління, при повній відсутності публічності. Представники еліти ведуть боротьбу за вплив на одноосібного лідера. При цьому правила цієї боротьби приховані від населення, з метою не дозволити суспільству стати на чийсь бік у конфлікті і не допустити розколу правлячої меншості. Офіційний образ такого суспільства демонструє єдність еліти.

Інституалізовані конфлікти несуть конструктивну функцію. Вони вимагають від суспільства рішення всіх питань мирним шляхом, враховуючи інтереси різних соціальних груп. А революції і перевороти повністю руйнують існуючу соціальну систему, призводять до масових збройних дій і жертвам, що показує їх деструктивну роль. Так як в закритому суспільстві відсутні інститути, за допомогою яких можна доносити свою політичну позицію, соціальний макроконфлікт або революція як би виконують функції цих інститутів. При всій його катастрофічності він залишається єдиним доступним для закритого суспільства способом саморегуляції [52].

Деструктивний характер політичних конфліктів часто визначається їх формами. Поняття «насильницький / ненасильницький» - ключове для політики, так як є одним з головних її ресурсів. Насильницька форма конфлікту веде до досягнення мети незалежно від застосовуваних засобів. Особливими рисами насильницьких конфліктів є накопичення зброї, прийняття помилкових рішень, «професійний» характер, коли ініціатори і виконавці організуються в коаліції і збройні групи і виступають від імені

«народу». Як правило, на Заході переважають ненасильницькі форми конфлікт - судові позови або лобізм, так як вони пов'язані з меншими витратами. У нинішніх умовах розвитку економіки громадянські війни можуть собі дозволити тільки слаборозвинені країни.

Політична конфліктність суспільства багато в чому залежить від сформованого культурно-історичного типу. Західна політична культура переважно деперсоналізована, партійна і спрямована на інтереси. Західному виборцю важливо як його інтереси представляють в парламенті, а не особистість, яка їх представляє. На Сході переважає ціннісно-раціональний культурно-політичний тип. Цінності виступають в якості усвідомлених потреб, сформульованих у вигляді цілей. Конфлікти між групами, що підтримують різні цінності, набагато емоційніші і ірраціональні. Переговори часто не призводять до результатів, так як цінності обговоренню не підлягають. Прикладом таких конфліктів можуть служити етнополітичні конфлікти [47].

Слід зазначити, що політичний конфлікт може мати ознаки декількох типів, що робить вивчення конкретного конфлікту важливим внеском в загальну теорію політичної конфліктології.

Сутність курдського питання полягає в ряді моментів, що визначають його сучасний вигляд. По-перше, це національно-визвольна боротьба курдського народу, яка має на меті визнання свого права на існування в таких країнах, як Туреччина та Іран, та розширення автономних прав в Сирії та Іраку. По-друге, курдське питання - класичний приклад протистояння двох міжнародно-правових тенденцій: права нації на самовизначення і територіальної цілісності держави. В основі рішення курдського питання лежить принцип державного суверенітету, а не право нації на самовизначення. Зміна даної тенденції в сучасних умовах стало більш реальним. По-третє, курдське питання має тенденцію перетворюватися з локального і внутрішньодержавного в міжнародний конфлікт. Причому, чим слабшою є

держава, в межах якої проживає курдська нація, тим більшу активність знаходять курди в прагненні до незалежності.

Протягом століть курдське питання придбало ряд характеристик, які сьогодні визначають загальний стан і готовність курдів до об'єднавчого процесу. Дані характеристики можуть бути розділені на географічні, політичні, економічні та духовні.

Курди - це народ, який зберіг свої етнічні риси до теперішнього часу. Історія цього народу налічує понад 2500 тисячі років. Вся їхня історія життя пов'язана з боротьбою за автономію і незалежність, права жити на своїх землях. Курди є четвертою за чисельністю нацією на Близькому Сході і налічує понад 40 мільйонів людей. Жодна з тих країн, де проживають курди, ніколи не проводила етнічної перепису. Найбільш правдоподібні оцінки говорять про 15 мільйонів курдів в Туреччині і 7-8 мільйонів в Ірані. Влада цих держав не використовують перепис, щоб уникнути посилення етнічної окремішності. У Сирії їх налічується близько 1-2 мільйонів [17].

В Іраку регіональний уряд Курдистану наводить офіційні цифри в 5,3 мільйона чоловік, тоді як іранська влада говорять про 4,3 мільйона, так як це дозволяє їм скоротити обсяги виділених курдським провінціях засобів. Якщо взяти до уваги, інші курдські регіони крім Курдистану, то загальне число курдів в Іраку можна оцінити приблизно в 6-6,5 мільйонів осіб. Члени племен і сімей можуть проживати на території відразу кількох держав.

Як було сказано вище, курдський народ розселений уздовж кордонів Іраку, Ірану, Туреччини та Сирії. Ця обставина відводить їм важливу роль в регіоні і визначає їх геополітичну і геостратегічну значущість.

Курди розмовляли курдською мовою, яка відноситься до індоєвропейських мов (іранська мовна група). Переважна більшість курдів (70%) сповідують іслам сунітського толку, близько 15% - мусульмани-алавіти [64]. В Ірані та Іраку існують такі релігійні групи, як шиїти, фейлов і ахліхакі, які тісно пов'язані з алавітами. У різних частинах Курдистану, особливо на кордонах Туреччини, Ірану і Іраку зустрічаються курди-еізиди. У стародавні

часи ця релігія, що йде своїм корінням до стародавнього зараострізму, була панівною серед курдів [1]. Християни Курдистану діляться на католиків і представників автокефальних церков: халдеїв, ассірійців, сиро-яковітов. Всі вони говорять на арамейських мовами. З 1967 року багато хто з цих християн брали участь в курдських повстаннях, так як їм загрожувало виселення, знищення їхніх сіл і насильницька арабізація, яка сьогодні трансформувалася в ісламізацію.

Більшість курдів прагне до незалежності. Вони підкреслюють, що відповідають всім необхідним для цього критеріям (територіальна спадкоємність, мова, культура, історія), і що у них є на це повне право. Але вони дуже незалежні і ніколи не жили при централізованій курдській владі. Курди - гірський і історично кочовий народ, який не повертає його до об'єднання. Крім того, його нинішня організація досі значною мірою носить племінної характер, а між вождями племен виникають конфлікти.

Курдистан (що означає «країна курдів») розташований на Південному Заході азіатського материка. У деяких районах курди становлять абсолютну більшість. Назва «Курдистан» як географічна одиниця з'явилася в XI-XII століттях, за часів правління сельджукського султана Санджара (1118-1157). У зв'язку з тим, що протягом всієї історії курди не змогли створити свою національну державність, то поняття «Курдистан» не несе політичного сенсу.

У своїй роботі «Історія Курдистану» М. Лазарев зазначає: «нескінченні війни, спустошливі навали, криваві упокорення курдських повстань поставили нездоланні перешкоди для політичної консолідації курдського етносу, становлення централізованої курдської держави, незалежного і єдиного Курдистану»[60]. Відсутність національної держави було викликано повільним процесом етногенезу, особливостями ландшафту, відсталим рівнем розвитку економіки, постійними війнами і втручаннями в життя курдів ззовні. Саме тому навіть сьогодні термін «Курдистан» має етногеографічного сенс, а не державно-політичний.

Точне походження курдів наукою не встановлено. Предками курдів називають і скіфів, і древніх мідійців. Вчені доводять близькість курдського народу до азербайджанського, вірменського, грузинського та єврейського народів. Жодна з тих країн, де проживають курди, ніколи не проводила етнічної перепису. Влада цих держав не використовують перепис, щоб уникнути посилення етнічної окремішності.

Згідно з концепцією видатного сходознавця В.Ф.Мінорського історія курдського народу почалася в Малій Мідії, тобто курди мають скіфсько-мідійське походження. Сучасні курди - це кірти або курти, які проживали раніше в Малій Мідії [64]. У VI столітті до н.е. після падіння мідійської держави територія етнічного розселення курдів стала ареною боротьби сусідніх країн за курдські землі, які залучали їх увагу своїм вигідним економіко-географічним положенням. В цей час курди не мали можливості створити свою національну державу.

Внаслідок численних війн, що відбувалися з VII по IX століття, курдські князівства виявилися в складі Арабського Халіфату. В середні віки послабилася влада халіфів, що призвело до появи незалежних курдських держав (Аюбітське, Шедадітське і Хасанавендське), тобто де-факто в Середні століття існував Курдистан, що складався з декількох курдських феодалних держав [64]. У 1150 році перський султан Санджар, турок-сельджук за походженням, створив провінцію під назвою Курдистан. В цей час і з'явився термін «курд». Важливе значення в історії курдського народу має Чалдиранська битва 1514 року, за підсумками якої територія Курдистану була розділена між Османською імперією та Іраном. Даний розділ був закріплений документально в Зохабському договорі 1639 р. Проіснував цій поділ до 1918 року [64].

В XIX столітті починається тривала історія визвольної боротьби курдського народу проти Османської імперії та Ірану, метою якої було створення своєї національної держави. Ця боротьба проявилася численними повстаннями і війнами. Займаючи центральне геостратегічне положення,

Курдистан під час нескінченних воєн і кривавих зіткнень ніс величезні людські і матеріальні втрати.

Османська імперія і Іран докладали всіх зусиль, щоб послабити курдські князівства. Так, проти волі курдів Османська імперія втягнула їх в Першу світову війну. В ході Першої світової війни Османська імперія впала і курдська територія була розділена між Туреччиною, Сирією, Іраком і Іраном. В цей же час країни Антанти поставили питання про автономію Курдистану.

Перші карти Курдистану були складені в 1919 році за пропозицією Ліги націй (в статтях 62 і 64 підписаного в 1920 році Севрського мирного договору передбачалося створення автономного або навіть незалежного Курдистану) [43]. На цих документах територія Курдистану нагадувала за формою величезного верблюда, який торкається головою моря і дорівнювала по площі Франції. Севрський договір став важливою віхою в боротьбі курдів за створення своєї державності, так як виводив курдську проблему на міжнародний рівень. Пункт про створення незалежного Курдистану не був реалізований через прихід до влади М.К.Ататюрка, який перекреслив цей договір. Справа в тому, що головним гаслом внутрішніх реформ в Туреччині, проголошених М.К.Ататюрком, було положення «одна країна - одна нація» [31]. Курди стали називатися «гірськими турками». Під заборонаю опинилися не тільки поняття «курд» і «Курдистан», але і курдська мова, традиції, звичаї. У 1928 році був прийнятий акт про переселення, який передбачав примусову депортацію курдів в райони, заселені етнічними турками. Тобто, фактично проводилася політика грубої асиміляції.

Згідно з підписаною 24 липня 1923 року в м. Лозанні новою угодою, частина території Курдистану, яка раніше належала Османській імперії, відходила під мандат європейських країн, де пізніше утворилися Сирія та Ірак [2]. Але все ж таки велика частина території Курдистану залишилася в межах державного кордону Туреччини, де і залишилися проживати турецькі курди. Іракські курди опинилися під мандатом Англії, а сирійські курди - під

мандатом Франції. Це положення зберігалось аж до припинення дії Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин.

Після Другої світової війни (13 січня 1946 г.) за допомогою Радянського Союзу на території Східного Курдистану була проголошена Курдська (Мехабадська) республіка [2]. Проіснувала республіка менше року. Наприкінці 1946 року Іран надав СРСР нафтові концесії в Північному Ірані, натомість цього СРСР під тиском Англії і Франції вивів свої війська з Ірану. В результаті, залишившись без підтримки радянських військ, Мехабатська республіка впала.

Таким чином, сутність курдського питання полягає в ряді моментів, що визначають його сучасний вигляд. По-перше, це національно-визвольна боротьба курдського народу, яка має на меті визнання свого права на існування в таких країнах, як Туреччина та Іран, та розширення автономних прав в Сирії та Іраку. По-друге, курдське питання - класичний приклад протистояння двох міжнародно-правових тенденцій: права нації на самовизначення і територіальної цілісності держави. В основі рішення курдського питання лежить принцип державного суверенітету, а не право нації на самовизначення. Зміна даної тенденції в сучасних умовах стало більш реальним. По-третє, курдське питання має тенденцію перетворюватися з локального і внутрішньодержавного в міжнародний конфлікт. Причому, чим слабшою є держава, в межах якої проживає курдська нація, тим більшу активність знаходять курди в прагненні до незалежності.

РОЗДІЛ 2

СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КУРДСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РУХУ В ІРАКІ, ТУРЦІ ТА ІРАНІ

Усе ХХ століття всі чотири країни (Туреччина, Сирія, Ірак і Іран), на територіях яких проживали курди, не визнавали їх права на автономію. Уряди цих країн намагалися вбудувати курдський народ в суспільно-політичне життя країн. Але в цей час у курдів зміцніла національна самосвідомість. У цьому не малу роль зіграли різні партії та рухи. В Ірані з'явилася «Курдська ліга» і «Демократична партія Іранського Курдистану». В Іраку виникли «Демократична партія Курдистану», «Патріотичний союз Курдистану», в Сирії – «Курдська демократична партія», в Туреччині – «Демократична партія Турецького Курдистану».

В середині століття в Іраку відбувалися військові перевороти, змінювалися режими і сипалися обіцянки іракським курдам про автономію. 11 березня 1970 року президент Іраку підписав декларацію Аль-Бакра, в якій говорилося про рівні права курдів і арабів, про створення політичних партій і економічного розвитку курдських земель. Ці права були закріплені в Конституції.

Та не все обіцяне виконувалося. 11 березня 1974 було прийнято рішення урізати умови попереднього закону. Влада Ірану, Туреччини та Сирії негативно поставилися до рішення Іраку дати автономію курдів. Наприклад, турецький уряд дотримувався такої політики: «немає курдів, все турки». В Ірані в 1979 році відбулася Ісламська революція, і країну очолив духовний ісламський лідер аятолла Хомейні. Він закликав об'єднати всіх мусульман під прапором однієї держави. Тому курдам було відмовлено в автономії.

Сирію в цей час очолював алавит Хавез Аль-Асад. Для запобігання курдського опору в сирійську політику щодо курдів були внесені зміни. Влада не визнавала курдської проблеми.

Якщо в Іраку курди прагнули зберегти і розширити політичні завоювання, то для курдів з інших частин Курдистану важливо було домогтися самостійності. Але з розпадом Радянського Союзу і Ірак обмежив досягнуті успіхи курдів в питаннях автономії. Курдські райони знову підпорядкували центральній владі. Курди з прикордонних районів насильно переселялися углиб країни. В Ірані курдське опір уряд продовжував придушувати. У Туреччині Робоча партія Курдистану (РПК) координувало всю роботу повстанського руху. Більш того, РПК поширювала свій вплив на курдів, що проживають в Сирії. При придушенні опору курдів турецька армія могла зайти всередину території Іраку на 20-30 км.

З давніх-давен курди проживали на території Іраку. Нині тут мешкає близько 4 млн. осіб. Після першої світової війни саме іракська частина Курдистану стала осередком визвольного руху курдського народу, коли проти своєї волі (за Лозаннським договором 1923 р.) вони були включені до складу арабського королівства Ірак. Повстання на чолі з Шейхом Махмудом Барзанджі (1919-1923 рр.), Шейхом Ахмедом Барзані та Мустафою Барзані (1933 р.) закінчилися поразкою [2]. Але, в результаті повстань, курди отримали деякі культурні права (курдські школи та університети, ЗМІ та ін.).

Внаслідку найбільшого курдського повстання 1961-1970 років. під керівництвом Мустафи Барзані, курдами було досягнуто згоди з урядом Іраку про здобуття культурної автономії. Але керівництво країни не виконало своїх обіцянок і ігнорувало умови угоди, тому 1975 року опір відновився. Війна з курдами дуже дорого коштувала Іраку. Для того, щоб Іран припинив підтримувати курдів, Саддам Хусейн поступився деякими територіями. Вирішивши потім повернути віддані райони, іракський уряд почав кровопролитну війну, яка тривала вісім років і призвела до спустошення Курдистану. Попри героїзм «пешмерга», курдські повстання закінчувалися

жахливими наслідками на «Анфаль», яка була проведена в 1989 під керівництвом двоюрідного брата Саддама Хусейна генерала Алі Хасана аль-Маджіда [18]. Понад сто тисяч курдів загинули. Саддам Хусейн навіть використав хімічну зброю проти курдів.

У 1991 році з новою силою спалахнули повстання іракських курдів проти центральної влади. Цьому сприяло вторгнення Іраку в Кувейт. Для звільнення Кувейту США організували операцію «Буря в пустелі». Іракські курди розраховували на підтримку США у своїй боротьбі. Але американський уряд не був зацікавлений в посиленні національного визвольного руху курдів і виникнення хаосу в регіоні. Тому дозволило іракським властям подавити повстання курдів і зрадило їх інтереси.

Але незабаром у іракських курдів знову з'явилася можливість повстати проти центральної влади. Зазнавши поразки в операції «Буря в пустелі» в 1991 р., Саддам Хусейн був змушений вивести свої війська з курдських територій, за винятком Кіркука. На початку 1992 року відносини між США і Іраком погіршилися. Скориставшись моментом, курди провели вибори в Національну асамблею. Це був, по суті, перший курдський парламент, в якому 90% голосів отримали дві основні партії курдів - ДПК (Демократична партія Курдистану) і ПСК (Патріотичний союз Курдистану). На чолі цих партій стояли - Масуд Барзані і Джаляль Талабані. Після виборів вони неофіційно очолили Іракський Курдистан. У результаті утворилося два самостійних державних об'єднань. Перше – опинилося під владою патріотичного Союзу Курдистану на чолі з Джалалем Талабані, а друге – під керівництвом на чолі з Масудом Барзані [2].

Вони почали формувати курдський уряд і державні структури управління. Курди отримували підтримку від США у вигляді економічної та військово-політичної допомоги. Але при цьому нова автономія не мала міжнародного визнання. У самій автономії між двома керівними партіями не було згоди. Конфлікт між ними переріс в тривалу повномасштабну війну. Цьому сприяла наявність між кланових протиріч, низька політична культура і

відсутність єдиної мети. Війну вдалося погасити лише в 2002 році при активній допомозі США.

У цьому ж році між цими організаціями було досягнуто домовленості про створення регіону Курдистан у складі майбутньої федерації. У принципі перед курдськими лідерами стояли два шляхи розвитку майбутнього Курдистану: перший – незалежність, а другий – автономія у складі Іраку.

Перший варіант був дуже складний та важкий. По-перше, у разі проголошення незалежності Іракського Курдистану Туреччина могла зробити збройну інтервенцію, побоюючись того, що утворення нової курдської держави стане серйозним поштовхом для посилення боротьби турецьких курдів. В останні роки турецькі війська неодноразово перетинали кордон Іраку, переслідуючи загони турецьких курдів. По-друге, західні країни не зацікавлені в загостренні відносин із Туреччиною, тому вони навряд чи визнають нову державу. По-третє, відторгнення Курдистану, викликало б обурення всього арабського світу. Туреччина, Іран та арабські держави через ситуацію з власними курдами бойкотували б незалежний Курдистан і він опинився б у оточенні ворогів. Це серйозно порушило б його економічні зв'язки. Більше того, відсутність значних природних ресурсів, сумнівні перспективи отримання нафтоносного району Мосула-Кіркука, неминуча втрата виручки, яку курди отримують через ООН від продажу нафти, поставила б нову незалежну державу перед фактом економічної катастрофи.

Тому, розглянувши всі варіанти подій, курдські лідери ухвалили єдине правильне рішення, заявивши, що вони бачать майбутнє своєї землі лише у складі іракської федеральної держави, за умови передачі Кіркука. 2002 р. Кіркук проголосили столицею курдського регіону. Це може стати «міною уповільненої дії»[4].

Велику роль в курдській боротьбі зіграло падіння режиму Саддама Хусейна в 2003 році. Найсильніша держава Близького Сходу розпалася на три частини: курдську, сунітську та шіїтську. При цьому іракські курди потрапили в двоїсте становище: з одного боку вони отримали реальну владу, а

з іншого боку виявилися в прямій залежності від уряду США. Очолив Іракський Курдистан Джаляль Талабані. За нього проголосували всі курдські племена. У квітні 2003 року іракські курди зайняли місто Кіркук - столиці перспективного нафтового регіону. У Кіркуку проживають різні національності - араби, курди, туркмени, і всі вони хочуть отримати доступ до нафти [49]. У цю боротьбу включаються і міжнародні актори.

Іракські араби ніколи не погодяться віддати курдам район, який має величезні запаси нафти. На цей район може виставити свої претензії Туреччина, мотивуючи тим, що значною частиною населення є туркомани. Скориставшись нападом бойовиків «Ісламської держави» влітку 2014 року на Багдад, курдські формування зайняли Кіркук і прилеглі території. 26 червня 2014 року президент Іракського Курдистану Масуд Барзані приїхав в Кіркук. Він зазначив, що приєднання міста є «величезним досягненням, заради якого ми боролися і проливали кров довгі роки» [134].

На даний момент, Іракський Курдистан є практично самостійним регіоном. Тут ведеться успішне будівництво державних інститутів, сформована національна армія – «пешмарга». Важливе значення для курдської справи має розвиток та зміцнення економіки. Із суміжними частинами Курдистану йде інтенсивний товарообмін, процвітає контрабанда. Велика увага приділяється національній освіті. В університетах регіону навчається курдська молодь із усіх частин Курдистану. Тут розташувався світовий центр ідей курдського націоналізму.

На закінчення можна відзначити, що головним чинником, який свідчить про незворотність руху курдів до створення власного державного утворення, є існування Іракського Курдистану. Це дуже впливає на курдів у сусідніх країнах. Йде процес консолідації курдського суспільства у Туреччині, Сирії та Ірані. Незалежно від місця проживання, зростає національна самосвідомість курдів. Участь курдів в органах влади Іраку сприяє нагромадженню ними величезного досвіду у сфері зовнішньої політики, а нова конституція Іраку дозволяє курдам розвивати міжнародну діяльність з

багатьма країнами світу. Легітимізація статусу сприятиме успішнішому вирішенню проблем курдського народу на світовій арені.

Взаємини Іракського Курдистану з Туреччиною залишаються складними. Періодично на курдські території вторгаються турецькі війська, які переслідують бойовиків Робочої партії Курдистану, яка виступає за автономію курдських районів Туреччини.

Як ми бачимо, на початку ХХІ століття основна боротьба курдського народу на самовизначення проходила на території Іраку. Не малу частку в боротьбі за державність Курдистану внесли турецькі курди, яких жорстоко гнобив уряд Туреччини. Тема «курдської держави» присутня у свідомості турецької політичної еліти з самого початку існування Туреччини. Вся історія проживання курдів на турецькій території пов'язана з боротьбою за свої національні права. Вважається, що під час боротьби за незалежність Туреччини курдські племена в основному виступали на стороні прихильників М. Кемалю. Османська імперія ніколи не заперечувала існування курдів на своїй території, вона визначала свою територію, як «національне об'єднання, яке включає області, населені турецьким і курдським більшістю». У першому парламенті Туреччини працювало близько 70 курдів, які представляли свій народ і іменувалися «члени парламенту Курдистану» [19]. Турецький представник в Лозанні Ісмет-паша заявляв: «Курди і турки - суттєві складові республіки. Курди - НЕ меншість, а нація; уряд в Анкарі - це уряд турків в тій же мірі, як і курдів»[43].

Після розпаду Османської імперії і утворення Турецької республіки серед курдів стали з'являтися сепаратистські настрої. Севрський мирний договір між Туреччиною і Антантою (1920 р), який передбачав створення незалежного Курдистану, так і не вступив в силу і був анульований після підписання Лозаннського договору (1923 р) [43]. Східна Анатолія, в якій більшість населення складають курди, займає близько 30% території Туреччини. За турецьким законодавством курди не належать до числа національних меншин, тому що згідно Лозаннським мирним договором

турецький уряд визнає національними меншинами тільки не мусульманські громади, які складаються з громадян Туреччини єврейського, вірменського та грецького походження. Тому щодо курдів велася політика невизнання, яка характеризувалася заборонами в області мови, освіти, культури. Порушувалася Стаття 39 Лозаннського договору, по якому кожен громадянин Туреччини мав право користуватися рідною мовою в усіх сферах життя. Саме з Анатолії, яка зі своєю полікультурною структурою була мозаїкою різних етнічних груп, кемалісти почали свій наступ на інші національності [32]. Так як, наріжним каменем політики кемалістів було утворення «однакової нації», з цього слідувала необхідність асиміляції інших мов і культу в турецькі. Виступи проти цих заборон розглядалося як прояви сепаратизму і «курдизму» і строго каралося.

Все це призвело до активізації курдського опору в цьому регіоні. У 20-ті - 30-ті роки ХХ століття почалася серія курдських повстань. Наприклад, повстання курдів в Кочгїрі в 1920-1921 рр. призвело до того, що влада країни пообіцяла надати курдам автономію. Але реальних дій з боку уряду не відбулося. З ростом національної самосвідомості росло і збройне протистояння. Курди 16 разів безуспішно повставали в Східній Анатолії проти турецької влади [10]. Самими значущими були: повстання під проводом шейха Саїда в 1925 році, яке було жорстоко придушене. Тисячі курдів були знищені або опинилися у вигнанні. У наступні роки повстання спалахували неодноразово. Араратське повстання в 1927-1930 рр., повстання курдів в Дерсіме в 1937-1938 рр. зазнали невдачі, цілі не були досягнуті. Уряд жорстоко їх придушив. Так, в період з 1937 по 1938 рік було вбито 50 000 - 70 000 курдів. Ще більше число курдів отримали покарання у вигляді посилянь. Тисячі курдів були насильно переселені зі східних районів в західні. Таким чином, турецька влада воювали з власним народом. Переслідування і знищення курдського населення стало політикою турецького уряду. На думку вченого-курдоведа Д.МакДауелла, всі ці повстання поклали початок курдського

національного руху і, завдяки їм, була створена перша націоналістична організація - Курдська національний комітет незалежності «Хойбун» [54].

Після повстання в Дерсіме встановилася мирна пауза довжиною в 20 років. В цілому, національно-визвольний рух курдів можна розділити на три етапи. До першого етапу відносяться вище перераховані події, що відбувалися з 1923 року по кінець 1960-х років. Курди, як і раніше, не мали ніяких прав, зазнавали утисків, змушені були жити в бідності і невігластві. Усвідомивши, що всі мирні і законні засоби боротьби не приносять результатів, вони знову почали збройну боротьбу проти утисків турецької влади. Перший етап можна охарактеризувати, як слабо організованою стихійною боротьбою, яка придушувалася регулярними військами.

Початком другого етапу національної боротьби курдів за свої права на території Туреччини вважають 1960 рік. В східних областях Туреччини курдська інтелігенція збирала на різні мітинги з вимогами сецесії. Висувалися вимоги до уряду щодо дотримання прав курдської меншини. У Єгипті і Вірменії почало працювати курдське радіо. У 1959 році М.Антером, курдом за походженням, була опублікована стаття курдською мовою «Ілер Юрт» («Вперед, Батьківщина»). Це була перша стаття, яка була опублікована курдською мовою, з моменту Дерсімського повстання, тому вона була заборонена владою, а 50 курдських інтелігентів були відправлені за ґрати. З цього приводу К.В.Вертяев писав: «На хвилі піднесення лівого руху в Туреччині на початку 70-х років курдські нелегальні партії і угруповання не тільки знайшли надійного союзника в особі лівих, а й у курдів з'явилася можливість вирішити курдську проблему за допомогою соціалізму» [18].

В цей час турецькі курди підтримали своїх іракських одноплемінників, які почали збройну боротьбу під керівництвом Мустафи Барзані. Більше 1700 турецьких курдів взяли участь в спільних військових операціях. Турецька армія закрила кордон з Іраком і провела каральну операцію в Східній Анатолії, в результаті якої курдські загони були розсіяні і розбиті.

У 1960-1970 роках серед курдів продовжували прогресувати сепаратистські настрої, і вони все більше стали звертатися до марксистсько-ленінської ідеології. В цей час в Туреччині виникає кілька підпільних партій і організацій курдів. Однією з них була Демократична партія Турецького Курдистану (ДПТК). Вона була створена Ф.Буджаком в умовах підпілля в 1965 році, але була підконтрольна М.Барзані. Мета партії - боротьба за автономію курдів в рамках Турецької Республіки (стаття 2 програми ДПТК говорить: домогтися для курдського народу «права самому визначати свою долю»), визнання прав курдського народу, а також розвиток національної культури і мови. Щоб домогтися проголошених цілей, на думку членів ДПТК, необхідна національно-демократична революція. Тому для народної боротьби були створені збройні сили. Дії ДПТК поширювалися на території Мардіна, Хаккарі, Сіірт, Бітліс, Діярбакир, Вана.

У Туреччині існували й інші, менш відомі, курдські партії, створені в глибокому підпіллі. Це партія Визволення курдів Туреччини, Організація бійців Курдистану, Асоціація свободи і партія Нової Туреччини. Остання партія була створена Ю.Азізоглу в 1965 році і проіснувала недовго. Її метою не було національне визволення курдів, тому вона не користувалася підтримкою населення.

Новий етап в курдському визвольному русі почався зі створення в 1969 році партії - Революційні культурні осередки Сходу (РКОВ). Це була перша легальна партія, яка була заснована міськими курдами інтелігентами, налічувала вона в своєму складі 20 тисяч осіб, в основному студентів [25]. Партія сприяла розвитку курдської мови та випускала щомісячні бюлетені, в яких висвітлювалися економічні проблеми курдського народу, їх пригнічення владою і репресії в курдських селах. Лідер Робітничої партії Курдистану (РПК) А.Оджалан, будучи в Стамбулі, відвідав партію і налагодив відносини з її членами. Але в 1971 році відбувся військовий переворот і членів РКОВ заарештували.

Необхідно відзначити, що в цей час особливу роль придбала класова ідеологія, а не націоналістична. Під впливом націоналістичної ідеології виникли дві течії:

- 1) національні курдські еліти, які створювали свої партії, не спираючись на ідеологію лівих (лідери ДПТК, Картал);
- 2) представляли курди, які представляли курдський націоналізм, як об'єднуючий початок прогресивних сил в регіоні, які сформуєть інтернаціональне робітничий рух.

Ці рухи виховали майбутніх лідерів Робочої партії Курдистану (А.Оджалан, К.Йилдирим, Д.Байік) [15]. У Курдистані мобілізувалися всі ліві сили регіону. Влада Туреччини вважали ДПТК - протитурецькою партією, так як вона була пов'язана з організаціями екстремістського толку і фінансувалася з-за кордону (головні спонсори - Сирія, СРСР). Трохи пізніше через внутрішнього конфлікту партія розкололася на кілька радикальних груп і політичних організацій з програмами лівого спрямування.

У 1975 році під керівництвом С. Кирмизитопрак відродилася Демократична партія Турецького Курдистану. Вона пропагувала збройну боротьбу, як метод досягнення своєї мети. У 1977 році партія отримала нову назву - Робоча партія Курдистану (РПК). Далі вона знову розпалася на кілька партій, таких як «Кава», «Кава-ред» і ін.

В цей же час створюється новий політичний рух – «Ризгарі» («Визволення»), яке влада Туреччини відразу заборонила. Незважаючи на всі заборони і судові розгляди, національно-визвольний рух курдів у Туреччині набуває широкого розмаху. Напівлегально і нелегально тут діють такі політичні організації курдів, як Робоча партія Курдистану (РПК), Демократична партія Турецького Курдистану (ДПТК), Національні визволителі Курдистану (НОК), «Текошін», «Ала-Ризгарі», «Кава» і ін. Кожна з партій мала свої друковані видання, де розміщувала різні матеріали по курдських питань.

Серед бідних і соціально невлаштованих шарів курдського населення найбільшу популярність мала опозиційна Робоча партія Курдистану (РПК), яка була заснована в 1978 році Абдуллою Оджаланом [7]. Партія представляла собою військово-політичну лівоекстремістськими організацію, яка віддає перевагу насильницьким методам боротьби, в тому числі і терористичним. Її основу склали група Револьюційної молоді на чолі з А.Оджаланом і Народно-патріотична асоціація вищої освіти Анкари. Ще за довго до створення РПК, А.Оджалан разом зі своєю дружиною К. Йилдирим в Анкарі об'єднав групу курдських студентів-активістів. Так як на чолі нової організації стояв А. Оджалан, то група спочатку стала називатися «апочисти». Справа в тому, що А.Оджалан мав прізвисько «Апо», що в перекладі з курдської мови означає «дядько». Координацію всієї діяльності групи здійснювала Студентська Спілка, яка також була створена А.Оджаланом в 1973 році.

Перед тим, як приступити до вивчення діяльності РПК, необхідно приділити увагу біографії А.Оджалана. Народився він в 1949 році в селі Омерлі. Його батьки були селяни, а його приваблювала соціологія, яку він почав вивчати в університеті Анкари. Тут він познайомився з радикально налаштованої курдської молоддю і прийняв рішення присвятити своє життя політичній боротьбі. Як майбутній соціолог, А.Оджалан глибоко вивчав курдську проблему і можливість створення своєї партії для знаходження рішення проблеми. На одному з семінарів, присвячених курдській проблемі, він став стверджувати, що на території Туреччини проживають не тільки турки, а й багато інших національних меншин, в тому числі і курдів. За це він був заарештований в 1973 році, але незабаром знову відпущений на свободу. К. В. Вертяєв в своїй праці зазначає, що в 1989 р. Абдулла Оджалан говорив, що ідея створення революційної курдської партії прийшла йому ще на самому початку 70-х рр. «Тоді багато нелегальних організації намагалися підвести під свою ідеологічну базу науковий соціалізм, але вони не могли поєднати її з тією реальністю, в якій перебував курдський народ. РПК намагалася знайти рішення цього питання. Звичайно, це була ще не політична організація.

Швидше, це було схоже на політичну самодіяльність. У будь-якому випадку, РПК стала продуктом того політичного гніту, який існував в Туреччині» [10].

У 1975 році активісти РПК переїхали з Анкари в курдські райони Південно-східної Туреччини (Газіантеп, Карс, Діярбакир, Тунджелі, Малатья, Батман і ін.). Тут вони почали свою діяльність. Соціально-економічна ситуація в цьому регіоні залишалася найгіршою в країні. Тому ідеї РПК про національно-визвольну боротьбу і створенні незалежного Курдистану, були підтримані широкими масами місцевого населення. РПК мали визнання і повагу серед турецьких курдів. В кінці 1980 року РПК мала розгалужену структуру і налагоджене управління. Відділення партії знаходилися в 22 илах і 63 повітах.

На початку своєї діяльності РПК ставила перед собою такі завдання: скасування родового ладу і рабства жінок; створення вільного Курдистану. Трохи пізніше, ідеологічною основою РПК став маніфест А.Оджалана «Шлях Курдистанської революції», який був опубліковане в 1977 році. Цей маніфест мав стати теоретичною основою програми нової партійної організації. Програма мінімум включала в себе три завдання: демократія, незалежність і єдиний вільний Курдистан.

У проекті програми він зазначав таке: «Туреччина - колонізатор, Курдистан - колонія. Для її звільнення створена марксистсько-ленінська партія, під керівництвом якої передбачається початок народного руху, в результаті якого буде створено незалежний Курдистан» [42]. Визвольна боротьба носила характер національно-демократичної революції.

27 листопада в поселенні Фис відбувся Установчий з'їзд РПК.

На ньому були висунуті основні положення ідеології РПК:

- 1) принцип національної незалежності;
- 2) «соціалізм з людським обличчям»;
- 3) відродження курдського свята «Навруз»;
- 4) культ героїв Курдистану, які загинули за свободу.

За підсумками з'їзду партією було прийнято рішення направити всі сили на збройну боротьбу проти турецьких силових структур, впливових турецьких діячів і депутатів. А.Оджалан відзначав, що для досягнення поставлених цілей необхідно застосовувати насильство. Після проведених терористичних акцій в містах (наприклад, замах на життя впливового депутата ВНЗТ Джеляль Буджака), на партію звернули уваги громадськість і поліція. Багато членів партії були кинуті за ґрати. Згодом США, НАТО і Євросоюз визнали РПК терористичною організацією. Починаючи з 1979 року, Туреччина ввела на територію Курдистану регулярну армію, оголосивши воєнний стан.

Після державного перевороту 12 вересня 1980 року в Туреччині були заборонені всі політичні партії. Це сильно вплинуло на курдський визвольний рух. Довелося призупинити діяльність РПК в Туреччині, але партія продовжувала діяти за кордоном (в Сирії, Палестині, Лівані та ін.). З тактичних міркувань РПК відкликала своїх членів з Курдистану і стала виробляти нову стратегію своєї діяльності. У серпні 1982 року в Сирії відбувся II з'їзд РПК. На ньому була спланована трьох етапна військова підготовка її членів для збройної боротьби проти Туреччини. Передбачалося, що армія РПК мала бути передислокована на територію Туреччини в місто Батман.

15 серпня 1984 року розпочався новий етап діяльності РПК в Туреччині. У цей час почалася збройна боротьба курдських бойовиків проти силових структур країни. Влада Туреччини стали прирівнювати курдських партизанів до терористів. Лідера РПК А.Оджалана в турецькій пресі стали називати «ватажком сепаратистів і бандитів». У програмі РПК висувалися вимоги про необхідність створення турецького Курдистану і припинення панування Туреччини в цьому районі. Це суперечило статті 3 Конституції Туреччини, в якій зазначено, що «Турецька держава, його територія та нація - єдине неподільне ціле», а стаття 4 забороняє всі можливі поправки до статті 3 [52].

Початок відкритої повстанської боротьби курдів проти турецької влади в східних і південно-східних провінціях Туреччини відносять до 1984 року. За даними на цей рік РПК налічувала 58 000 чоловік. У деяких населених пунктах відбувалися військові зіткнення бойовиків РПК з турецької армією.

У 1987 році в цьому регіоні було введено надзвичайний стан. На боротьбу з повстанцями було залучено регулярна турецька армія [12]. Так як, основні курдські бази розташовувалися на півночі Іраку, то за згодою між урядами двох країн, сили безпеки Туреччини мали право вторгтися на територію сусідньої країни, переслідуючи повстанські загони. На території Іраку протягом 1990-х років Туреччина провела цілий ряд успішних військових операцій.

В умовах відсутності влади в Північному Іраку, який виник в результаті «першої війни в затоці», відбулося посилення РПК, що викликало серйозну стурбованість Туреччини. Крім того, тривало збройне суперництво між двома основними курдськими організаціями - Патріотичного союзу Курдистану (ПСК) і Демократичної партії Курдистану (ДПК). Офіційна влада Туреччини провели кілька транскордонних операцій, за участю турецьких збройних сил. Найбільша операція була проведена в березні 1995 року і в ній брало участь 35 тис. військовослужбовців Туреччини [46].

Якщо на початковому етапі своєї боротьби (1984-1993 рр.) РПК ставила собі за мету створення суверенної курдської держави на території Туреччини, то в 1993 р партія змінила курс, метою якого стало створення курдської автономії в складі Туреччини [7]. Курди в Туреччині продовжували зазнавати утисків, було заборонено використовувати курдську мову, а сама курдська національність не визнавалася (офіційно вони називалися «гірськими турками»).

У 1993 році Демірель, який займав у той час пост прем'єр-міністра Туреччини, заявив про «визнання курдської реальності». В країні дозволили публікації курдською мовою і були скасовані заборони на курдські імена. Однак наявність курдської проблеми керівництво Туреччини визнало значно

пізніше, а саме в серпні 2005 року новим прем'єром Р.Ердоганом в його промові в Діярбакирі.

За посередництва турецької влади, дві провідні курдські партії уклали перемир'я. У вересні 1996 року Анкара категорично заявили лідеру ДПК М.Барзані про неприйняття ідеї перетворення Іраку на федеративну державу. З цього моменту тема перешкоджання створенню «курдської держави» стала невід'ємним елементом турецької зовнішньої політики. Хоча американські плани федералізації Іраку не дуже влаштовують Анкару, їй по видимому з часом доведеться змиритися і перебудувати свою політичну систему по федеральному принципу.

1 вересня 1998 р лідер РПК Абдулла Оджалан закликав партію оголосити перемир'я, а після свого арешту в лютому 1999 р - зажадав стягнути всі бойові сили на північ Іраку [46]. Абдулла Оджалан був засуджений до смертної кари за державну зраду і терористичну діяльність. Трохи пізніше страта йому була замінена на довічне ув'язнення без права на амністію. З цього моменту партизанська боротьба РПК пішла на спад. А з початку 2000-х бойові дії на території Туреччини практично припинилися. Проте, на півночі Іраку партизанські бази курдів продовжували існувати. У 2005-2006 роках з їх території були здійснені партизанські вилазки до Туреччини. У лютому 2008 року проти цих баз була проведена велика військова операція силами турецької армії. До цього часу число загиблих курдів у військових зіткненнях оцінювалося в 40 000 чоловік.

Тривала партизанська війна, низький рівень життя, дискримінаційна політика, що проводиться керівництвом Туреччини щодо курдів, привели до того, що багато курдських селищ спорожніли. В результаті урядових репресій своє місце проживання поміняли близько 378 000 чоловік [17]. Деякі переїхали жити в міста, інші втекли за кордон і оселилися там на правах політичних біженців. В результаті, з карти Туреччини зникли близько 3000 курдських населених пунктів. Депортація курдського населення відбувалася незаконно і насильно. Урядовими силами оточувалися поселення курдів, вертольоти і

техніка знищували худобу, посіви, житлові споруди. В результаті, жителі позбавлялися можливості зберегти своє майно і гроші. Ті, хто чинив опір депортації, відчув на собі тортури, насильства, позасудових страт. Деякі люди просто зникали. Така ситуація зберігалася до середини 1990-х років.

Туреччина дотримується думки, що країни Заходу (Великобританія, Франція, Німеччина) підтримують боротьбу курдів за незалежність. Вони розраховують отримати доступ до численних природних ресурсів в цьому регіоні, після отримання Курдистаном незалежності. Зокрема, європейські країни цікавлять запаси нафти. Тому, Євросоюз постійно наполягає на більшій автономії і регіоналізації курдів, дотримання їхніх громадянських прав відповідно до європейських стандартів. Політика турецької влади щодо курдів дуже часто піддається міжнародній критиці.

У 2011 році активізувалася партизанська війна курдів. В цей час (17 липня 2011 року) союз курдських неурядових організацій «Конгрес демократичного суспільства» заявив про створення автономії курдів на території Турецької республіки. 19 жовтня 2011 року курдські бойовики атакували 19 військових об'єктів, що знаходяться в районі Чукурджа, провінції Хаккарі. Загибло 26 солдатів турецької армії і 7 курдських бойовиків. У відповідь урядова армія нанесла серію тривалих авіаударів в місцях дислокації курдських партизанів. Загибло 36 бойовиків. Свідки і курдське керівництво заявили, що регулярні війська Туреччини застосовували проти курдів хімічну зброю. Турецька влада заперечували будь-які звинувачення. Проводилось незалежне розслідування за допомогою німецьких фахівців.

Для вирішення цього затяжного конфлікту в жовтні 2012 року уряд Туреччини почав переговори з відбуваючим покарання лідером РПК Абдуллою Оджаланом. Посередницькі зусилля в цьому питанні доклали лідери іракських курдів М.Барзані і Д.Талабані. Абдулла Оджалан закликав припинити бойові дії і перейти до мирного поетапного врегулювання курдської проблеми в Туреччині. Погоджений з владою Туреччини план мирного врегулювання курдського питання передбачав: вихід протягом

декількох місяців бойовиків РПК в суміжні райони Іраку, проведення законодавчої реформи, аж до внесення поправок до конституції країни, які визнавали б національні права і свободи курдської меншини, вивести РПК зі списку терористичних організацій, звільнення всіх курдів-політв'язнів, включаючи і А.Оджалана. На заключному етапі передбачалося добровільне роззброєння курдських бойовиків, їх амністія і безпечне повернення їх на батьківщину. Обидві сторони розробили дорожню карту і взяли на себе зобов'язання, які згодом не виконували. Була переглянута ідеологічна платформа РПК. Стався зсув з ліворадикальних позицій на більш помірковані позиції.

Навесні 2013 року військові підрозділи РПК були виведені з території Туреччини в сусідній Іракський Курдистан (з дозволу уряду регіону), де зміцнилися в гірській місцевості Кандиль уздовж кордонів з Туреччиною і Іраном [10]. Також, в цей час Абдалла Оджалан закликав прихильників провести конгрес для мирного врегулювання проблеми. Фактично з цього часу курди перестали вести активні бойові дії проти турецької влади і відмовилися від терористичних актів на турецькі об'єкти.

Дії збройних сил Туреччини (нанесення авіаударів по позиціях бойовиків ІД на сирійсько-турецькому кордоні) 25 липня 2015 року змінили ситуацію [25]. Так як, крім атаки на ІД, турецька авіація завдала удару по позиціях курдів. З боку турецького уряду була офіційна заява, що атаки по курдських позиціях ставили собі за мету захист національної безпеки Туреччини. У відповідь на цю заяву, керівництво РПК повідомило, що в даній політичній ситуації угоду про припинення вогню втратила будь-який сенс. Перемир'я було прийнято через необхідність вести спільні дії проти Ісламської держави. Воно діяло з 2013 року. Заява РПК послужило сигналом до дії для курдської опозиції на турецькій території.

Широкомасштабна силова операція проти бойовиків РПК в містах Джізре і Силопі почалася 21 грудня 2015 року. У ній брали участь близько 10 тис. турецьких військових і поліцейських. Танками були обстріляні цілі РПК,

розташовані в межах міста. 1 лютого 2016 року Верховний комісар ООН з прав людини Зейд Раад аль Хуссейн висловив серйозну заклопотаність повідомленнями про обстріл з танків в місті Джізре групи мирних громадян, які з білими прапорами везли тіла загиблих, і закликав владу Туреччини провести ретельне розслідування. Операція в повіті Джізре завершилася 11 лютого 2016 р [46].

31 серпня 2019 року президент Туреччини Реджеп Ердоган оголосив, що має намір приступити до реалізації свого задуму військової операції на схід від Євфрату на території Сирії щодо ліквідації курдських загонів самооборони, навіть якщо йому не вдасться домовитися з США, які продовжують контролювати цей регіон.

Прагнення Ердогана вирішити питання з РПК настільки сильно, що він також намагається запобігти отриманню суверенітету сирійськими курдами, які відвоювали частину земель у ІГ. Триваюча війна в Сирії не сприяє зниженню напруженості в курдських районах Туреччини. Уздовж сирійсько-турецького кордону розташовані табори сирійських біженців. Тут формуються загони сирійської збройної опозиції. Крім дезертирів з сирійської армії, в таборах перебувають найманці з усього Близького Сходу, бойовики терористичних угруповань («Аль-Каїди», «Джабхат ан-Нусра», «воїни аллаха», «джихадісти» і ін.)

Розглянемо життя курдів в Ірані. Вони складають 8% населення країни і живуть в економічно відсталих районах, таких як Західний Азербайджан, Іслам, Керманшах і Курдистан. Іранські курди роз'єднані і практично не беруть участь в політичному житті. У них є кілька партій - Демократична партія Іранського Курдистану (ДПК), Комала, Партія вільного життя Курдистану (Піжак).

Відносно курдів Іран проводить політику подібну до політики Туреччини. Після Другої світової війни північна частина території Ірану була окупована радянськими військами, а південну частину займали британські військові. У цей час утворилася Демократична партія Курдистану та була

проголошена курдська республіка Махабад. Курди отримали можливість віддихатися та об'єднати сили.

Незабаром уряд Ірану за підтримки США та Великої Британії знищили курдську республіку. Курди продовжували вести визвольну боротьбу. У 1978 р. упав шахський режим і курди ненадовго отримали ковток свободи [18]. Ще до падіння шахського режиму за станом справ в іранському Курдистані пильно спостерігали спецслужби США. Вашингтон цікавився обстановкою в курдських районах для можливості впливу на внутрішньополітичне становище в Ірані та утримання тут своїх позицій. Курдський фактор повною мірою відповідав зовнішньополітичній доктрині США, яка передбачала використання руху національних меншин у своїх інтересах. Тут Вашингтон став розігравати «курдську карту» з метою повалення військової могутності Іраку та Ірану. Як сказав президент США Р.Рейган: «Курди – це сірник, який ми можемо і повинні запалювати тоді, коли цього захочемо»[19].

Новий режим продовжує вести стару політику. Положення курдів Ірану повністю залежить від політики, яку проводить уряд Ісламської Республіки. Території, населені іранськими курдами, залишаються найбільш відсталими у соціально-економічному плані.

Розпочата 1979 р. боротьба курдів за незалежність, досі триває. Правлячий режим переслідує політичні партії та організації курдів, їх активісти зазнають смертної кари або відбування тривалих термінів у в'язниці. Серед курдських партій в Ірані немає єдиної платформи та розуміння. Боротьба за відновлення національних прав курдів у Сирії, Туреччині та Іраку порушує національну самосвідомість іранських курдів. Влада Ірану змушена враховувати зміни, які відбуваються у курдських районах сусідніх країн. Вони вживають превентивних заходів для зниження напруженості між владою та курдами. Іноді уряд Ірану виділяє із бюджету кошти на розвиток курдського регіону, а також обіцяє зробити деякі послаблення.

Новий президент Ірану Хасан Роухані (обраний в червні 2013 року) 25 липня 2015 роки завітав у Іранський Курдистан. Він заявив, що уряд

постарається поліпшити соціально-економічне становище курдів, буде розвивати економічне становище регіонів, створювати нові робочі місця і введе навчання в університеті курдською мовою. Це показало загальну позитивну тенденцію в розвитку відносин курдів і іранського уряду.

У разі загострення протистояння США та Ізраїлю з Іраном ситуація на курдських територіях Ірану може змінитися. Наприклад, тут може бути встановлена безполітна зона, і іранським курдам може бути надано статус автономії під патронатом США [19].

У висновку можна сказати, що в історії Курдистану курдська проблема завжди була розмінною картою великих і регіональних держав в досягненні своїх цілей на Близькому і Середньому Сході. Курди, які населяють чотири країни ізольовані один від одного. Це стало серйозною перешкодою на шляху консолідації курдського етносу. Роз'єднання курдів сприяли багато факторів. Наприклад, під час війни між Іраком і Іраном після приходу до влади Саддама Хусейна курди воювали на стороні країни свого проживання. Ісламська революція в Ірані 1979 року унеможливила розвиток відносин Ірану і Туреччини, яка входила в НАТО. Крім того, Туреччина мала особливі відносини з Ізраїлем, які псували її добросусідські відносини з арабськими країнами - Сирією та Іраком. Більш того, Сирія часто висувала територіальні претензії Туреччини, а утиски Багдадом іракських турків, розпалювали турецько-іракські відносини. У Сирії і Іраку при владі перебувала одна партія БААС, але через ідеологічні розбіжності і суперництва за лідерство в регіоні, між країнами існувала тривала ворожнеча. Все це з часом призвело до того, що курди, які населяли всі чотири країни, опинилися ізольовані один від одного. Турецькі курди обрали марксизм-ленінізм, як ідеологічну платформу своєї політичної боротьби, іранські курди об'єдналися під ісламськими гаслами, а іракські курди пішли по шляху деідеологізації своєї політики [25].

Якщо раніше реальну автономію мали тільки іракські курди, то з приходом «Арабської весни» у сирійських курдів з'явилася така ж можливість. Вони, фактично отримали автономію і побудували свої інститути управління.

Чи зможуть вони створити свою автономну державу залежить від загальної геополітичної ситуації в регіоні, центрального уряду в Сирії і керівництва сирійських курдів.

До тих пір, поки шляхи вирішення питання про національної ідентифікації курдів не визначені, проблема «курдської держави» залишиться серйозним навантаженням для зовнішньої політики Туреччини, яка носить раціональний і прагматичний характер. Анкара змушена відстежувати всі процеси, пов'язані з посиленням курдських сепаратистських тенденцій в Північному Іраку і Сирії. Намагатися впливати на них, щоб не допустити створення курдської автономії. Тема національних меншин є однією з найважчих у відносинах з ЄС, так як європейські стандарти (Рамкова конвенція про захист національних меншин 2001 г.) припускають інший концептуальний підхід, ніж принципи М.Кемаля. У відносинах з США курдська проблема виявляється одним з постійних джерел розбіжності і не сприяє просуванню до реального партнерства. Курдська діаспора досить активно лобіює свої інтереси, що також приносить ряд проблем для зовнішньої політики Анкари. Ідеологічний концепт «турецької національної ідентичності», сформульований в 1920-1930-і роки надає реальний вплив на зовнішню політику країни.

Таким чином, створенню сьогодні курдської держави перешкоджає достатня кількість внутрішніх і зовнішніх факторів. Основні з них це:

- географічна і племінна роздробленість і роз'єднаність курдів;
- різний рівень їх політичного і соціально-економічного розвитку в кожній країні проживання;
- відсутність єдиного курдської мови;
- відсутність загальної політичної платформи (партії, фронту, руху) і загального національного лідера.

Поки немає розпаду існуючих країн, то і немає умови створення курдської держави. Загострює ситуацію в даному регіоні непринципова позиція США у вирішенні курдського питання. Вашингтон демонструє

традиційну політику подвійних стандартів, займаючи неоднозначну позицію щодо національного руху курдів в Іраку та Ірані з одного боку і в Туреччині, з іншого боку [34]. Також, США використовує курдів в боротьбі проти іранського і сирійського режимів.

РОЗДІЛ 3

КУРДСЬКА ПРОБЛЕМА У СИРІЇ

Як було зазначено раніше, виникнення курдської проблеми можна віднести до середньовіччя. У цей час Османська та Перська імперії розділили Курдистан на дві частини. Західний Курдистан став належати Туреччині, а Східний – Персії. Історія курдського питання в Сирії починається з закінчення Першої світової війни. Коли впала Османська імперія, держави-союзники розпочали поділ її території.

До Сирії, як французької колонії, перейшла територія вздовж турецько-сирійського кордону, тобто південно-західна частина Курдистану з його містечками та селищами (Кобані, Джазіра, Камишлі, Дерріко та ін.). У результаті курдська меншість у Сирії почала становити близько 10% населення країни. Етнічні громади курдів є і у великих містах, як Дамаск, Алеппо, Хама та інших. У 1946 році Сирія отримує незалежність і курдське питання набуває особливої ролі.

На сирійську частину Курдистану припадає 18 тис. кв. км. (площа етнічного Курдистану 408 тис. кв. км.) [60]. Вона має багаті природні ресурси. Тут знаходяться нафтові родовища країни (найбільше Румейлан). Також цей район має значні водні ресурси і великий сільськогосподарський потенціал. Одним із найбільших районів компактного розселення курдів у Сирії є долина річки Євфрат. Понад 80% курдського населення зайнято у сільськогосподарському секторі. Робітники становлять 15% курдського населення. Вони, як правило, мають низьку кваліфікацію через жорстке обмеження при виборі робочої спеціальності. Курдські робітники перебувають у значно гіршому становищі, ніж робітники-араби. Вони зазнають дискримінації у розмірах заробітної плати, живуть під страхом звільнення за звинуваченням у незаконній політичній та громадській діяльності. Також піддається політичній та соціальній дискримінації курдська

інтелігенція, яка, як найбільш освічена частина курдського населення, займає керівні посади в різних курдських партіях, складаючи кістяк курдського політичного та громадського руху в Сирії.

У розвитку курдської проблеми у Сирії можна виділити два етапи. Перший етап припадає на 1946 – 2011 роки. Характерною рисою цього етапу є залежність курдського населення від політики правлячого режиму. Курдів утискували і в цей період сформувався комплекс економічних, політичних, соціальних, правових, культурних проблем, пов'язаних із умовами їхнього проживання в Сирії. Другий етап розпочався з приходом «Арабської весни» у 2011 році, коли курди здобули фактичну незалежність від центральної влади. Посилився їх політичний, економічний та військовий вплив у близькосхідному регіоні [65]. Цей етап триває і у теперішній час.

До здобуття незалежності в Сирії та інших арабських країнах культивувалася ідея арабського націоналізму. Це суперечило політичним прагненням курдської меншини. Проте, французька колоніальна влада прагнула децентралізації та залучала національні меншини для роботи в адміністрації на місцях. Крім того, уряд Франції в перспективі передбачав створити на кордоні з Туреччиною курдську автономію. У курдів з'явилася надія на здобуття політичної та національної незалежності на території Сирії.

У 1936 році французькою колоніальною адміністрацією було сформовано центральний націоналістичний уряд Сирії. Владу отримали сунітські еліти. Це викликало народне невдоволення та виступи проти влади у 1937 році. Підтримуючи адміністративну автономію територій, на яких проживали меншини, Франція пішла на поступки та значно збільшила їхні автономні права. З'явилися громадські організації курдів. Така політика колоніальної влади не сподобалася арабській більшості і курди стали розглядатися як сепаратисти, які становлять загрозу для збереження територіальної цілісності держави [144].

У 1946 році Сирія здобула незалежність. Колишнє колоніальне минуле дуже впливало на розвиток країни. У Сирії була економічна нестабільність,

безробіття та інфляція. Серед широких верств населення набули популярності комуністичні та націоналістичні ідеї, оскільки демократичні – викликали асоціації з колоніальною владою та бідністю [118]. Зростав вплив партії БААС та Комуністичної партії. Враховуючи націоналізм населення, що збільшується, політична влада країни спробувала об'єднати всі конфесії в єдиний національний блок. Тобто сформували особливу секулярну арабську ідентичність, яка була закріплена у прийнятій у 1950 році Конституції. У неї наголошувалося, що «Сирія є арабською республікою, а її народ – частиною арабської нації» [55]. Курдська меншість, як не етнічні араби, не була відзначена в цій конституції, як і в Конституції 1973 теж. Таким чином, курдам не знайшлося місця у політичному, економічному та суспільному житті країни.

Більш жорстким утискам курдська меншість зазнала за часів, коли Сирія та Єгипет об'єдналися в одну державу – Об'єднану Арабську Республіку. Спілка проіснувала не довго, з 1958 по 1961 роки. В її основу була покладена ідеологія арабського соціалістичного відродження. Кілька арабських країн на чолі з Єгиптом та його лідером Гамалем Аблель Насером прагнули об'єднати арабську націю під єдине керівництво. Маючи чітку націоналістичну спрямованість, союз викреслив інші меншини із суспільно-політичного життя країни. Курди зазнали жорстких репресій. Проти курдської меншини була спрямована пропаганда. Їх звинувачували у сепаратизмі та зв'язках із сіоністами. Було заарештовано сотні курдських активістів із Демократичної партії Сирійського Курдистану (утворена у 1957 році).

В результаті араби стали сприймати курдів дуже негативно. Вони представлялися як перша внутрішня загроза територіальної цілісності країни. Негативно поставилися сирійці до повстання курдів Іраку в 1961 році на чолі з Мустафою Барзані. Вони побоювалися, що сирійські курди можуть послідувати цьому прикладу [127]. Тому з 1962 року розпочалася цілеспрямована державна політика щодо видалення курдської меншості з суспільно-політичного життя та території Сирії. 23 серпня влада країни видала

декрет №93 про проведення особливого перепису в Джазірі, тобто території проживання курдів [65]. Приводом для перепису була боротьба із нелегальною міграцією. Уряд Сирії вважав, що після Другої мирової війни багато курдів перейшли кордон із Туреччиною та Іраком, оселилися на сирійській території та отримали офіційні документи незаконно. Владу насторожила офіційна статистика, яка показала, що з 1954 по 1961 роки на курдських територіях приріст населення склав 27% (з 240 тис. до 305 тис.) [130]. Перепис провели протягом одного дня. Населення заздалегідь не попередили про дату перепису. Для підтвердження громадянства курди мали надати один із документів, датованих до 1945 року: 1) посвідчення особи; 2) податкову квитанцію на землю; 3) так званий «сімейний зошит». В результаті, хто в цей час був відсутній і не потрапив у перепис, позбавлявся громадянства (приблизно 120-150 тис. осіб) [120].

За підсумками перепису, курди були поділені на три категорії:

- 1) громадяни Сирії;
- 2) іноземці;
- 3) незареєстровані (хто не потрапив на перепис).

Іноді виходило, що в одній родині були як сирійські громадяни, так і особи без громадянства. Останні не мали ніяких прав. Наприклад, вони не могли володіти нерухомістю, навчатися в університетах, отримувати соціальні виплати, працювати в держустановах та ін. Оскільки діти таких батьків без громадянства також не могли мати громадянства Сирії, то до 2008 року кількість таких осіб серед курдського населення досягла 300 тисяч осіб [120].

У 1963 році до влади в Сирійській Арабській республіці прийшла партія БААС. Своєю центральною ідеєю партія висунула ідею єдиної арабської нації, тобто її ідеологією став соціалістичний секулярний арабізм. Основне гасло партії БААС гласило: «Арабська нація єдина, їй належатиме весь світ» [20]. Усі політичні та громадські об'єднання, які не підтримували баасизм, ставали поза законом.

Пан-арабський націоналізм партії БААС практично викреслив курдську меншість із суспільно-політичного життя країни. Ставлення партії БААС до курдів з часом змінювалося. Починаючи з 1963 до 1970 року, можна назвати періодом «ідеологічної чистоти арабської ідеї». У цей час у Сирії активно придушувалися будь-які прояви курдської проблеми. Курди не брали участь у суспільно-політичних процесах країни. У 1970 році ставлення партії до курдів стало м'якшим. Використовувалася політика «батога та пряника». Цей прагматичний період тривав до 2000 року. Після цього політика партії була спрямована на умиротворення курдів. У цей час були переглянуті та скасовані всі необґрунтовані рішення з курдської проблеми. Закінченням цього періоду можна вважати 2011 рік, коли в Сирії розпочалася «Арабська весна».

Розглянемо докладніше події, що відбувалися у першому періоді. У жовтні 1963 року відбувся VI з'їзд партії БААС. Просуваючи ідеологію пан-арабського націоналізму, делегати з'їзду охарактеризували Сирію, як «батьківщину арабів». Існування курдів та інших етнічних меншин країни, повністю заперечувалося. У листопаді 1965 року головою відділу політичної безпеки району Джазіра Мухаммедом Талібом Хілалом була видана доповідь, яка називалася «Дослідження національного, соціального та політичного аспектів провінції Джазіра». У ньому зазначалося, що курди це народ, який не має своєї історії, мови та культури. Курдський національно-визвольний рух виступав у ролі «шкідливої пухлини на тілі арабської нації»[156]. Ця доповідь послужила ідеологічним обґрунтуванням наступу партії БААС на курдське населення з метою його виживання з території Сирії чи насильницької асиміляції. За допомогою цього плану намагалися ізолювати сирійських курдів від їхніх одноплемінників у сусідніх країнах, а також змінити демографічну ситуацію в районах, де компактно проживало курдське населення. У цей план входила депортація курдів у внутрішні райони країни, а на його місце заселяти арабів, щоб утворити уздовж кордону з Туреччиною захисний арабський пояс. У країні розгорнули дійсну антикурдську

пропаганду, перешкоджали знаходженню курдів на державній службі й в університеті[156]. Тобто реалізація цього плану створювала нестерпні умови для життя курдів на території Сирії та стимулювала їх до еміграції. Або їм потрібно було асимілюватися серед арабів.

За три роки (з 1973 по 1976 роки) на кордоні з Туреччиною та Іраком було створено захисний арабський пояс. Щоб його створити, влада Сирії конфіскувала курдські землі вздовж кордону протягом 350 км. і на ці землі були поселені араби, які втратили своє майно під час будівництва греблі на річці Євфрат. Таким чином, поселення сирійських курдів вийшли за межі Сирійського Курдистану, вони перемістилися в райони Аазаз, Африна, Алеппо, Раккі, Латакії та ін [3]. Перестало існувати близько 300 курдських селищ. Курди були роз'єднані. Усі їхні невдоволення жорстоко придушувалися владою.

У курдських районах кількість безробітних становила близько 60%. Курдам важко було влаштуватися працювати у сільське господарство і виробництві, а в керівні посади – взагалі неможливо [144]. Тут не будувалися промислові підприємства та заводи. Курди, які все ж таки отримали дозволи від уряду і займалися сільським господарством, всю свою продукцію мали продавати тільки державі.

Відповідно до планів влади щодо насильницької арабізації курдського населення, було ухвалено рішення перейменувати курдські міста та селища. Лише за 1978 рік уряд перейменував близько 136 курдських поселень. В результаті місто Африн отримало назву Аль-Уруба, місто Кобані – Ейн-аль-Араб та ін [144]. Для викорінення курдської мови було введено заборону на її використання в офіційних установах, університетах, школах. У школах карали дітей за спілкування курдською мовою. Також тут проходила активна арабізація та баанізація маленьких курдів. Навіть новонародженим дітям не можна було давати курдські імена. Ці заборони стосувалися лише курдської громади. Інші меншини мали свої громадські організації, школи зі своєю мовою навчання. А у курдських районах уряд взагалі не будував навчальних

закладів. Тож молодь змушена була їхати вчитися до міст. До розпаду СРСР курдська молодь здобувала освіту в країнах соціалістичного табору, по лінії комуністичної партії Сирії. Зараз курдські випускники мають західноєвропейські та американські дипломи, але не знайшовши роботи на батьківщині, вони змушені емігрувати за кордон.

Продовжували перебувати під заборонаю курдські видання. Вперше у Сирії заборону запровадив президент Адіб Аш-Шишаклі (1951-1954рр.). З того часу праці курдських авторів видавалися у Лівані. У травні 2000 року відповідно до постанови №768 були закриті всі магазини, які торгували касетами та відео курдською мовою.

Створюючи такі важкі умови для курдської громади, уряд не дозволяв курдам залишати країну. Так як у 1980 році посилювалися репресії проти курдів, багато сімей за допомогою хабарів виїхали з Сирії. Утворилися великі діаспори курдів у Німеччині, Англії, Франції та Лівані.

У Сирії продовжувала свою діяльність Демократична партія Сирійського Курдистану (ДПСК). Вона організовувала різноманітні протестні акції. Члени партії склали меморандум, у якому відображалось невдоволення курдів умовами свого життя, та відправили його президентові країни Хафезу аль-Асаду. У відповідь на це, влітку 1975 року, влада країни затримала 12 курдів, серед яких був голова ДПСК Дахама Міро. Міжнародна амністія в 1976 році стала на захист Д.Міро і вимагала від уряду Сирії негайно звільнити ув'язнених. Але Д.Міро було звільнено лише за 8 років [44].

У березні 1986 року в Дамаску під час святкування курдського свята Навруз силами правопорядку було вбито молодого курда. У курдських містах та селищах відбулися хвилювання. У сутичках загинули ще кілька курдів. У березні 1990 року курдами було влаштовано демонстрацію, де вони висунули вимоги владі, але вона була розігнана поліцією [138]. Також, спецслужби проводили роботу з розколу курдських партій, проводили акції із залякування населення. Наприклад, в 1993 році в Аль-Хасаку було вбито 62 курдських політв'язнів [5]. У в'язницях без суду та слідства перебували десятки тисяч

курдів, скарги та звернення не розглядалися, а сім'ї нічого не знали про долю своїх рідних.

Цілеспрямована політика влади щодо курдів (нестерпні умови життя, примусове переселення та арабізація) за часів правління партії БААС перетворила Сирійський Курдистан на найвідсталіший регіон країни, а курди стали безправною меншістю.

Проте, Хафез Асад, ведучи гнучку і продуману політику щодо курдов, не допускав великих конфліктів із ними у країні. Деякі курдські релігійні та політичні діячі вступили до партії БААС. Крім релігійної діяльності, курди брали участь у різних військових операціях. Вони проходили службу в армії, часто потрапляли в елітні підрозділи. 1980 року курди брали участь у придушенні повстання в Алеппо, а 1982 року звільняли м.Хама від бойовиків «Братів-мусульман» [138].

Через велике безробіття та економічно нерозвинену інфраструктуру курдських територій, у регіоні процвітала контрабанда та нелегальна прикордонна торгівля. Центрами тіньової економічної діяльності були міста Джараблус, Камишлі, Дерік. Курди займалися цією діяльністю ще з часів французького мандатного управління. Торгували зброєю, цигарками, наркотиками, археологічними цінностями, худобою, пшеницею та ін. Уряд заплющував очі на незаконну торгівлю, оскільки боявся широкомасштабних виступів курдської меншини.

Підсумувавши все вище сказане, можна відзначити, що уряд Хафеза аль-Асада щодо курдів провадив політику «батога і пряника». З боку «батога», курдів депортували зі своїх територій углиб країни, економічно не розвивали їх території, позбавляв їх громадянства з порушеннями їхніх прав і свобод, не допускали їх у суспільно-політичне життя країни, забороняли їм виявляти свою ідентичність. З боку «пряника» влада Сирії дозволяла займатися контрабандою на прикордонних територіях, залучала відомих курдських діячів для роботи на високих посадах. За допомогою високопоставлених

курдських чиновників уряд контролював курдську меншість і запобігав великомасштабним хвилюванням.

Уряд президента Башара аль-Асада щодо курдів продовжував політику попередньої влади. Молодий президент, який здобув освіту у Великій Британії, спробував провести в країні деякі демократичні перетворення. Настала так звана «Дамаська весна». Демократизація суспільства торкнулася і курдську меншість. У Камишлі курди організували товариство «Бедір-Хан Форум». Воно мало зв'язку із сирійською опозицією. Також у Сирії діяли такі партії курдів, як Партія демократичного союзу (PYD), Рух за курдське майбутнє, ЄКІТІ, АЗАДІ. Вони організовували мирні протести курдів біля урядових установ, закликали владу визнати курдів другим етносом Сирії, не обмежувати їхні права та свободи у суспільно-політичному житті країни. Але у лютому 2001 року партія БААС висунула звинувачення сирійським політичним та громадським опозиційним діячам у підриві єдності країни. Прокотилася хвиля арештів. Новостворені партії та організації потрапили під заборону. «Дамаська весна» закінчилася[139].

У 2002 році постало питання, що робити з курдами, які не мали сирійського громадянства. Ситуація у цьому питанні залишалася вибухонебезпечною. В Ірак насувалася війна. На Сирію тиснули західні країни та США. У серпні 2002 року Башар аль-Асад відвідав провінцію Аль-Хасака. Під час візиту він дав обіцянку курдам порушити питання про надання їм громадянства.

У березні 2004 року у сирійських курдів з'явилася надія на здобуття своєї державності. У сусідньому Іраку 8 березня було підписано перехідну Конституцію, яка визнавала автономію курдів у регіоні їхнього проживання. Але в цей час у Камишлі відбулися трагічні події. Приводом для початку широкомасштабних заворушень курдів стала бійка футбольних уболівальників курдської та арабської команд, яка сталася 12 березня 2004 року у Камишлі. Ця сутичка набула політичного характеру. Заворушення вдалося придушити із застосуванням зброї. Під час спецоперації були жертви.

Ними стали 9 курдів. Наступного дня похорон загиблих перетворився на масові заворушення. Відбулися сутички із силами правопорядку. Початки хвилювання курдів у Камишлі, потім охопили всі місця компактного їх проживання, а також Алеппо і Хомс. Повсталих сирійських курдів підтримали їхні одноплемінники з Дьярбакіра (Туреччина), Ербіля та Сулейманії (Ірак). Вони також вийшли на мітинги та демонстрації.

Курдське повстання було жорстоко придушене. У сутичках з поліцією загинуло понад 300 курдів, понад дві тисячі було заарештовано. Цей виступ вперше об'єднав курдів Сирії у боротьбі з дискримінацією правлячого режиму. Уряд не провів офіційного розслідування подій. Сили правопорядку не понесли покарання за численні жертви. Після цих подій керівництво курдських партій у Сирії не вступали у відкриту конфронтацію з владою, а обирали реальніші методи боротьби для вирішення курдського питання в Сирії.

Через рік, у червні 2005 року, у Камишлі знову виникли хвилювання курдів. Приводом для повстання стало вбивство видатного курдського політичного діяча шейха Мохаммеда Машука аль-Казнаві у травні 2005. У курдській громаді виникли підозри, що у вбивстві шейха замішані сирійські спецслужби. Шейх мав широкі зв'язки за кордоном, там він висував ідеї вирішення курдського питання у Сирії. Також він активно налагоджував зв'язки України з «Братами-мусульманами» [136]. Але на відміну від подій річної давності, хвилювання у Камишлі не були підтримані курдами з інших регіонів країни. Це було останнє масове хвилювання курдів у Сирії, незважаючи на те, що уряд не намагався покращити становище курдів, і не робив нічого для вирішення курдського питання. Башар аль-Асад у своїй промові під час інавгурації у 2007 році сказав, що курдська проблема це «технічне недоопрацювання самого перепису» [158], підтвердивши небажання влади вирішувати це питання в повному обсязі.

Повалення диктаторського режиму Саддама Хусейна в Іраку та завоювання іракськими курдами статусу повноправного суб'єкта федерації

мали важливе значення для піднесення національно-визвольного руху курдів у Сирії. Інтенсивне налагоджувалися контакти між курдами Сирії та Іраку. Але до середини 2011 року владі Сирії за допомогою спецслужб та поліції вдавалося зберегти жорсткий контроль над курдськими територіями [5].

Підбивши підсумок, можна сказати, що до приходу «Арабської весни» до Сирії в березні 2011 року, курдське питання в країні не було вирішено, основна частина курдського населення залишалася безправною та пригнобленою. Залишалися напруженими арабсько-курдські відносини. Будь-якої миті вони могли перерости у міжетнічний конфлікт.

Оскільки курди залишалися безправним етносом, що утискувався в Сирії, багато аналітиків припускали, що курди підтримають сили опозиції в протистоянні з урядом. Коли виникли протести, курди також взяли в них участь та висунули свої традиційні вимоги: про визнання їхнього права на самовизначення, надання громадянства, визнання їхніх прав та свобод. Курдські організації були численні і по-різному поставилися до подій «Арабської весни» та сил сирійської опозиції. Найбільшими партіями були: Партія демократичного союзу (PYD) та Курдська національна рада (KNC).

У серпні 2011 року в Стамбулі зібралися 25 найвідоміших у всьому світі курдських експертів. Вони приєдналися до роботи зі створення Сирійської національної Ради (СНР). Організація «Курдська національна рада» представляла курдів у СНР, а курд Абдулбазит Сейда став членом виконавчого комітету СНР [43]. Свою участь у СНР курди пояснювали тим, що у них з'явилася можливість визначати майбутнє курдської автономії.

Однак між СНР та КНС виникли розбіжності щодо визначення майбутньої децентралізації країни. На переговорах в Ербілі (Ірак) у січні 2012 року голова КНС Абдул Хакім Башар заявляв про «політичну децентралізацію» Сирії. Тобто, це означало створення курдської автономії. У той же час лідер СНР Бурхан Галіюн пропонував лише «адміністративну децентралізацію», тобто Сирія залишається централізованою країною, в якій надаються рівні права для курдів та арабів[43].

Відносини між СНР і КНС продовжували бути натягнутими. У квітні 2012 року вони стали ще гіршими. У цей час СНР видав «Національну хартію: курдське питання в Сирії», в якій не були зазначені права курдів на автономію, навіть не згадувалося про рівноправність курдів та арабів. Курдів вкотре обдурили, надії на здобуття автономії не здійснилися. Це змусило КНС відмовитись від участі у засіданнях сирійської опозиції.

Восени 2013 року КНС увійшов до складу опозиційної організації «Національна коаліція опозиційних та революційних сил». З цією організацією курди підписали декларацію, яка давала гарантію конституційно визнати курдський етнос, а також його права існувати нарівні з іншими етнічними групами в межах нової демократичної Сирії [159].

На відміну від Курдської національної Ради, Партія демократичного союзу (PYD) не брала участі в діяльності опозиційних сил. У червні 2011 року PYD брала участь у створенні Національного координаційного комітету за демократичні зміни. А в грудні 2011 року приєдналася до Народної ради Західного Курдистану, яка була створена за сприяння Робочої партії Курдистану в Туреччині.

Коли «арабська весна» докотилася до Сирії, влада почала заявляти про готовність розглянути проблеми курдської меншини. Найбільш важливим питанням було надання сирійського громадянства для 300 тисяч курдів, позбавлених усіх соціальних та політичних прав [31]. Башар аль-Асад зробив кілька конкретних кроків для задоволення політичних вимог сирійських курдів. Декілька сотень тисяч курдів отримали сирійське громадянство, були випущені з в'язниць курдські політв'язні, армійські підрозділи та спецслужби залишили місця компактного проживання курдів. Таким чином, одну з головних вимог курдського населення було виконано, що фактично припинило курдські акції протесту і дало їм можливість дистанціюватися від сирійського цивільного протистояння [23].

Безумовно, залишилася ще низка невирішених політичних та соціально-економічних проблем, які використовувалися зовнішніми силами та лідерами

опозиції, щоб залучити курдів до активної боротьби з правлячим режимом та розіграти «курдську карту» у своїх інтересах. Вони не безпідставно вважали, що виступаючи на боці опозиції, курди могли б порушити баланс сил, що склався в країні, і прискорити падіння правлячого режиму. США були зацікавлені у зміні режиму у Дамаску. Це значно послабило би позиції Ірану у регіоні. Окрім Вашингтона, країни-спонсори опозиції (Катар, Туреччина, Саудівська Аравія та ін.) також були зацікавлені в активізації курдського чинника у Сирії.

Туреччина брала пряму участь у бойових діях на прикордонних територіях Сирії без дозволу сирійської влади, під приводом боротьби з бойовиками турецької Робочої партії Курдистану (YPG). Влада Туреччини вважає, що Сирія допомагає і підтримує курдських бойовиків YPG. Анкара зацікавлена в тому, щоб сирійські курди виступали на боці опозиції, лідери якої пропонували курдам об'єднатися у боротьбі проти правлячого режиму в Дамаску, а після перемоги обговорити майбутнє курдських територій.

Однак, у курдів були певні побоювання щодо ісламістів, що рвуться до влади, і сумніви в тому, що зі зміною режиму в Дамаску їхнє становище в країні докорінно зміниться. Як сказав заступник голови Національної ради курдів Сирії (НСКС) Халед Джаміль Мухаммед: «У Сирії курди виборюють свої права не одне десятиліття. Ми не прагнемо розчленувати Сирію, а хочемо вирішити курдську проблему у складі єдиної країни. Ми готові обговорити це з усіма групами опозиції та донести до них наші устремління» [5].

Переломною подією у житті сирійських курдів стало перенесення військових дій у Дамаск у липні 2012 року. Владі довелося провести передислокацію військ. Виводилися військові підрозділи з усіх районів Сирії та перекидалися до столиці. У тому числі було виведено війська із сирійської частини Курдистану.

В умовах ослабленої центральної влади та загрози життям мирного населення, курди змушені були створити самоврядування та загони самооборони на місцях. Курди, які є добрими воїнами, що мали стрілецьку

зброю і боєприпаси, успішно захищали свої райони від будь-яких вторгнень ззовні. Наприкінці 2012 року сирійські курди стали створювати незалежну армію, «головним завданням якої був захист території Сирійського Курдистану від будь-якого збройного втручання, чи то війська Башара Асада, чи загони опозиційної Вільної сирійської армії, чи бойовики ісламістських радикальних угруповань»[5]. Більше того, вони розраховували на підтримку своїх одноплемінників із Туреччини та Іраку. Курдське ополчення «пешмерга», що діяло на території Сирії та Іраку було найбільш боєздатним противником наступаючих формувань «Ісламської держави».

Політичний вакуум, що утворився, був заповнений партією PYD. Вона почала контролювати всі курдські території. KNC зберегла свою структурну та політичну незалежність і не брала участі в діяльності PYD. Таким чином, дві найбільші партії сирійських курдів, за наявності єдиної мети (отримати широку автономію для курдської меншини в країні), з політичних та ідейних причин перебувають у протистоянні. Розкол у курдському русі у регіоні також відбивається на роз'єднаності цих партій. Це відкладає відбиток на їхній спільній справі.

Розглянемо ближче дві найбільші курдські партії. Партію демократичного союзу (PYD) було утворено у 2003 році, за даними деяких аналітиків, вона представляє в Сирії Робочу партію Курдистану. У програмі партії зазначено, що її діяльність спрямована на вирішення курдського питання в Сирії на підставі демократизації Сирії. Завдяки добре організованій структурі партії та її політичній програмі, партія PYD стала провідною силою в курдських регіонах Сирії і заповнила вакуум влади, що утворився. На курдських територіях було створено адміністративні структури, сили громадського порядку, стали надаватися всі необхідні послуги. Партія отримала значну підтримку населення та збільшила свою соціальну базу. PYD має тісні зв'язки із загонами народної самооборони (YPG). Це дає їй важливу перевагу, силу та можливість панувати в курдських анклавів Сирії. YPG захищають курдські території як від урядових військ, так і від опозиції.

Очолує загони самооборони Сіпан Хемо. У своєму інтерв'ю курдській газеті RUDAW він заявив, що «ми не є військовим крилом жодної з партій» [146]. За деякими даними, загони самооборони налічують понад 35 тисяч бійців. Істотно поповнити загони бійцями допомогла загальна мобілізація, яку було оголошено 30 липня 2013 року. Поряд із чоловіками у загонах борються і жінки. Той факт, що деякі експерти вважають Партію демократичного союзу крилом РПК, заважає їй налагоджувати регіональні та міжнародні контакти.

Друга з великих партій курдів - Курдська національна рада (КНС) була заснована у жовтні 2011 року в Ербілі. У її створенні брав участь президент Курдської автономії в Іраку Масуд Барзані. КНС поєднує 15 великих партій курдів. Серед них лідирують – Партія Сирійського Курдистану (відділення ДПК Барзані у Сирії), партія ЄКІТІ та партія АЗАДІ. Політичну програму партії було прийнято на конференції 26 жовтня 2011 року. Вона базувалася на тих самих принципах, що й програма РYD. Також курди визнавалися народом Сирії, який має рівні права з арабами і має право на самовизначення. Це право курдів пропонувалося внести до нової конституції. Керує партією – Генеральна Асамблея, на чолі якої стояв лідер Демократичної партії Сирійського Курдистану Абдул Хакім Башар.

КНС має децентралізовану структуру. Партії, що входять до нього, мають різну регіональну спрямованість. Деякі з них, наприклад, Демократична партія Сирійського Курдистану, на чолі якої стоїть Абдул Хакім Башар, ЄКІТІ з лідером Ісмаїлом Хамо та АЗАДІ під керівництвом Мустафи Кума мають тісні організаційні та ідеологічні зв'язки з ДПК Масуда Барзані. Друга група партій – Партія Демократичного Союзу Курдистану на чолі із Шейхом Алі та Партія Демократичного прогресу Курдистану з лідером Хамідом Дервішем – підтримують відносини з Патріотичним Союзом Курдистану Джаляля Талабані, яка є другою найбільшою партією Іракського Курдистану. Тому КНС не має чіткої геополітичної та ідейної спрямованості, політичної згуртованості з важливих питань курдської проблеми. Партія не має свого збройного крила. Це робить її недієздатною за умов постійних конфліктів [68].

На міжнародній арені КНС був легітимним представником сирійських курдів. Наприклад, саме КНС була представником курдських інтересів Сирії у складі делегації сирійської опозиції на конференції «Женева-2», що проходила у грудні 2013 року. М.Барзані намагався залучити представників РYD до роботи конференції, але влада США не дозволила це зробити[68].

Для того, щоб об'єднати ці дві конкуруючі партії в єдиний тактичний союз, за активного посередництва президента Іракського Курдистану Масуда Барзані, 11 липня 2012 року було підписано Ербільську декларацію. За цим договором РYD і КНС мали спільно налагодити управління Сирійським Курдистаном і активно захищати курдів від сил правопорядку та бойовиків. Для виконання поставленої мети було створено Курдський Верховний Комітет. Незважаючи на те, що до нього увійшли представники обох партій, він не став єдиною політичною організацією сирійських курдів. Конкуренція між партіями тривала, але було започатковано об'єднання курдських сил у Сирії.

У листопаді 2013 року голова РYD Саліх Муслім без погодження з членами партії КНС заявив про організацію перехідного уряду в автономному Сирійському Курдистані. Між Партією демократичного союзу та іншими дрібними партіями курдів, які не входили до складу Курдської національної ради, було підписано декларацію. У ній пропонувалося поділити курдські землі на три області. В результаті, у січні 2014 року було утворено три «самоврядні кантони» - Кобані, Афрін та Джазіра, на чолі яких стояла місцева адміністрація.

Керівництво КНС та турецька влада негативно поставилися до цього рішення. Уряду Туреччині не сподобалося прагнення курдів утворити свою автономію в Сирії. Міністр закордонних справ Туреччини Ахмет Давутоглу сказав із цього приводу: «автономія не може проголошуватися в односторонньому порядку» [127]. На президента Іракського Курдистану Масуда Барзані з боку турецького уряду став чинитися тиск. У результаті, на своєму офіційному сайті він засудив дії РYD і заявив: «ми підтримуємо тільки

ті дії, які були вжиті за узгодженням з іншими курдськими партіями в Сирії» [130]. Він чудово розумів, що роз'єднаність курдського руху в Сирії несе у собі потенційну загрозу для всіх завоювань курдів. Будь-який розкол серед курдів призведе до поразки всього курдського руху.

Влітку 2014 року у внутрішньополітичному та міжнародному житті Сирійського Курдистану відбулися значні зміни. Бойовикам Ісламської держави вдалося завоювати значну частину курдської території у Сирії та Іраку. Під їхнім контролем опинилися сирійські провінції Алеппо та Ракка. Для контролю кордону між Туреччиною та Сирією бойовикам необхідно було захопити місто Кобані. Тому в середині вересня 2014 року сирійське місто Кобані було взяте в облогу терористами ІД[65].

Так як місто в основному було заселене курдами, то лідерам РYD і KNC довелося об'єднатися і робити якісь спільні дії. Насамперед, 22 жовтня 2014 року в місті Дохук за посередництва Масуда Барзані вони підписали угоду, в якій передбачалося поділ повноважень на сирійських курдських територіях. Також до договору входило три пункти:

- 1) для спільного управління необхідно було створити тимчасову раду із 30 осіб;
- 2) провести вибори до сирійського курдського парламенту;
- 3) вирішити питання створення збройних підрозділів для надання допомоги Загонам народної самооборони[123].

Підписання угоди було вигідно як сирійським курдам, так і Партії демократичного союзу. Партія стала більш легітимною на міжнародній арені, її сприймали як офіційного представника курдів Сирії. Вона отримала можливість вибудовувати військові та дипломатичні відносини з міжнародними коаліціями, очолювані США та Росією. Оскільки влада США вважала РYD, єдиною силою, яка здатна вести ефективну боротьбу з бойовиками ІД, то й уряду Туреччини довелося зважати сирійських курдів. Партія влилася у загально курдську політику регіону. Налагоджені контакти між РYD та KNC сприяли більш організованому протистоянню ісламістам. На

допомогу сирійським курдам у Кобані за рішенням курдського Парламенту в Іраку було направлено збройні сили «пешмерга» [129].

Спільними зусиллями курдів місто Кобані вдалося звільнити лише у червні 2015 року[90]. Місто знаходилося в облозі ісламістів майже рік. У боротьбі за звільнення Кобані курди виявили стійкість та безстрашність. Досягнута перемога підвищила їхній політичний та військовий авторитет, як у регіоні, так і на міжнародній арені. Вона показала, що курди виявилися єдиною силою у регіоні, здатній протистояти терористам ІД. Перемога об'єднала націю, підняла їй дух і зміцнила прагнення курдів на створення автономії.

Надалі курдські військові підрозділи продовжували вперто боротися із бойовиками ІД. У червні 2015 року вони звільнили сирійське місто Тель-Аб'яд, а також взяли під контроль стратегічну трасу, яка зв'язувала місто Тель-Аб'яд із столицею Ісламської держави в Сирії містом Ракка. Це дало можливість курдам об'єднати дві курдські провінції Джазіру та Кобані у єдиний курдський ареал. У жовтні цього ж року звільнене курдами місто Тель-Аб'яд заявило про своє входження до політичного простору курдів. Це об'єднання дало можливість курдам контролювати велику ділянку турецько-сирійського кордону. У результаті взимку 2016 року сформувалася курдське автономне об'єднання на території Сирії. Воно отримало назву – Рожава. До нього увійшли три курдські кантони - Афрін, Кобані і Джазіра з містом Тель-Аб'яд і прилеглими до нього територіями [67].

Таким чином під контроль Партії демократичного союзу потрапила територія всього північного сходу Сирії. Далі партія поставила перед курдами завдання об'єднати всі землі від міста Афрін на заході до міста Джазір на сході в один ареал. Крім того, для збереження своєї безпеки курди повинні були звільнити від ісламістів сусідні території навколо міста Ракка.

16 березня 2016 року відбувся установчий з'їзд адміністрації трьох курдських кантонів у Сирії. У ньому було оголошено рішення ввести федеративну систему управління на курдських територіях. Фактично, це рішення стало початком процесу федералізації країни. Ці факти свідчать, що

значно зросла роль сирійських курдів у військово-політичному конфлікті Сирії. Вони змогли не лише успішно воювати з бойовиками ІД, а й стати важливою політичною силою, з якою змушені вважатися регіональні та міжнародні гравці.

У міру розвитку війни в Сирії змінюються плани у політики США та їхнє ставлення до курдів. Якщо раніше уряд США наполягав на поваленні президента Башара аль-Асада, а керувати країною мали сили помірної сирійської опозиції, то з приходом на територію Сирії бойовиків ІД, на перший план вийшла боротьба з терористичною загрозою. Ця обставина змінила підхід уряду США до супротивників та союзників. Якщо раніше Америка враховувала інтереси Туреччини та дистанціювалася від курдів та РYD, то після зняття облоги в Кобані, сирійські курди розглядалися США, як один із важливих партнерів у боротьбі з бойовиками ІД.

Для боротьби з ісламістами у вересні 2014 року уряд США створює міжнародну коаліцію. У жовтні 2014 року нова коаліція надає військову підтримку курдам, які були у обороні в місті Кобані. Незважаючи на негативне ставлення Туреччини, військово-транспортні літаки США активно бомбардують позиції бойовиків і доставляють військову та медичну допомогу курдським загонам народної самооборони. Держдепартамент США вперше заявляв, що «Партія демократичного союзу не те саме, що Робоча партія Курдистану у відповідність до американського законодавства»[67], в якому РПК належить до терористичних організацій. Ця заява започаткувала вибудовування партнерських відносин США та Партії демократичного союзу.

У червні 2015 року міжнародна коаліція на чолі зі США прикривала з повітря сили сирійських курдів, коли вони звільняли місто Тель-Аб'яд. З метою посилення боротьби з бойовиками ІД уряд США вирішив об'єднати сили сирійських курдів і помірної опозиції. 12 жовтня 2015 року було оголошено про створення союзу «Демократичні сили Сирії». Цей союз повинен був заспокоїти турецьку владу, яка виражала невдоволення через активне зближення США та сирійських курдів. Американськими військово-

повітряними силами на сирійську частину Курдистану було скинуто 50 тонн зброї. [125]. Крім допомоги курдам з повітря, США бере активну участь у загально курдському діалозі, як посередник.

15 вересня 2015 року США організували в Ербілі зустріч Президента Регіонального уряду в Іраку Масуда Барзані та голови Партії демократичного союзу Саліха Мусліма. На зустрічі обговорювалися спільні дії курдів Сирії та Іраку проти бойовиків. Спільна робота двох найбільших курдських партій давала надію на можливе реальне поєднання двох частин Курдистану в єдиний політичний та територіальний простір. У листопаді 2015 року за допомогою військово-повітряних сил США від бойовиків ІД було звільнено провінцію Ель-Хасака. Курди та сирійська опозиція встановили над нею контроль[66].

Підбивши підсумок, сказаному вище, можна з упевненістю сказати, що у боротьбі з бойовиками ІД влада США звернула увагу на сирійських курдів з кількох причин. По-перше, курди виявили себе як нова сила в регіоні, яка здатна протистояти терористам. По-друге, курди є світською силою, яка веде свою політику на засадах демократії та свободи. По-третє, США не влаштувало активне втручання Росії у сирійський конфлікт, а також її прагнення заручитися підтримкою курдів під час поширення свого впливу у регіоні.

Взаємини Росії та сирійських курдів стали неминучими із вступом РФ у військові дії в Сирії. Ще влітку 2015 року російські дипломати почали активно налагоджувати стосунки із сирійськими курдами. До Москви двічі приїжджала делегація Партії демократичного союзу на чолі із лідером Саліхом Муслімом. Вони обговорювали питання співпраці у боротьбі з терористами та відкриття представництва Сирійського Курдистану в Росії. У цей же час на запрошення Путіна Росію таємно відвідав Башар аль-Асад. В інтерв'ю російським ЗМІ Башар аль-Асад заявив, що вимоги курдів щодо надання їм автономії будуть розглянуті та винесені на народне голосування після звільнення Сирії від бойовиків ІД. На думку В.Путіна, врегулювати конфлікт у Сирії можна лише за участю всіх політичних, етнічних та релігійних сил. Він

закликав курдів поєднати свої сили з урядовими військами для боротьби з терористами.

У результаті, можна сказати, що рішення об'єднати дії курдів і урядових військ виникли не на порожньому місці. Як раніше було зазначено, ще у квітні 2011 року уряд Сирії надав курдам громадянство та рівні права з арабським населенням. Ця обставина дозволила абстрагувати курдів від сирійської опозиції та об'єднала курдські сили з урядовими військами. Отже, союз курдів та урядової влади був виправданий і не безпідставний [68].

Крім офіційних зустрічей, Росія почала надавати військову допомогу сирійським курдам за посередництва влади Іраку. Туреччина звинуватила Росію в тому, що зброя, що поставляється нею, потрапляє в руки Робочої партії Курдистану. Російська влада відкинула всі звинувачення Анкари. Але наявність угоди між Барзані та Муслімом сприяє попаданню російської зброї до загонів народної самооборони в Сирії [60]. Напад турецьких ВПС на російський бомбардувальник Су-24 24 листопада 2015 року став своєрідним попередженням Туреччини про неприпустимість російсько-курдського зближення. Після цього інциденту з літаком Росія збільшила свою активність на курдському фронті в Сирії, не звертаючи уваги на реакцію Туреччини. Більше того, щоб убезпечити польоти своєї авіації, 26 листопада 2015 року Росія встановила високоточну зенітно-ракетну установку С-400 на російській авіабазі Хмеймім поблизу Латакії. Це дозволяло закрити сирійське небо на сотні кілометрів від польотів авіації інших країн і дало змогу спокійно діяти курдським підрозділам на західному березі Євфрату без огляду на турецьку сторону.

В результаті скоординованих дій Росії та сирійських курдів, у грудні 2015 року було звільнено від терористів стратегічно важливу греблю Тишрін на Євфраті. Також за допомогою ВПС Росії в грудні 2015 курдам вдалося звільнити місто Афрін, розташоване в західному анклаві. Це дало можливість курдам об'єднати в єдиний політичний простір усі три кантони та зруйнувало

плани Ердогана створити «зону безпеки» на півночі Сирії між містами Кобані та Афрін.

Прояв інтересу Росії до сирійських курдів можна пояснити наявністю низки причин:

- 1) зміною балансу сил у Близькосхідному регіоні. Зростання впливу монархій Перської затоки у регіоні змусило Росію створити їм протипагу як курдів, із якими вони давно налагодили відносини.
- 2) посилення впливу Ірану, який поширює свою присутність у кавказькому та прикаспійському регіонах. Також у цьому випадку протипагою виступають курди.
- 3) за допомогою курдів можна чинити тиск на турецький уряд та формувати вигідну політику Анкари.
- 4) курди виступають як ефективна військова сила, яка бореться з бойовиками ІД, при цьому не виступає проти режиму Башара аль-Асада. Це відповідає інтересам Росії у Сирії [23].

Для Туреччини співпраця курдів зі США, покращення відносин курдів та Росії, а також спроба створення автономного об'єднання на півночі Сирії становить реальну загрозу безпеці країни. Пояснюється це наявністю низки причин:

- 1) курдська діаспора у Туреччині налічує близько 20 мільйонів. Як і в інших частинах Курдистану, турецькі курди активно прагнуть створити свою автономію, домогтися рівних прав з турками, що не відповідає турецькій державній політиці, яка ґрунтується на ідеях Кемаля Ататюрка, де всі громадяни є турками.
- 2) на території Туреччини розташована база Робочої партії Курдистану, яку західні країни та США вважають терористичною організацією. Понад 50 років РПК веде активну боротьбу проти турецької влади.
- 3) визвольним рухом курдів у Сирії керує Партія демократичного союзу, яка вважається крилом РПК у Сирії. Якщо сирійські курди утворять автономне об'єднання, то на їхній території базуватимуться бойовики РПК, які зможуть

вільно переходити турецький кордон та проводити бойові операції в Туреччині. У березні 2015 року перестав діяти мирний договір із РПК. Влада Туреччини також насторожує той момент, що місцеві курди можуть запозичити успішний досвід своїх сусідів-курдів щодо утворення своєї автономії. Тому турецька влада не має довірчих відносин з лідерами курдських партій.

4) якщо при створенні курдської автономії відбудеться розпад Сирії на кілька частин, це призведе до відсутності достатнього контролю на кордоні з боку влади.

Тому будь-які спроби сирійських курдів просунути до незалежного управління сприймаються турецьким урядом як реальна загроза, і це змушує владу перешкоджати сирійським курдам на шляху до створення власної автономії [67].

На підтвердження всього вище сказаного можна навести приклад, як під час облоги міста Кобані, сирійські курди попросили допомоги у сусідів. Влада Туреччини контролювала єдиний коридор, яким можна було передати курдам до Сирії військову допомогу. Довгий час він був закритий, тільки 21 жовтня 2014 року після втручання уряду США і Президента іракського Курдистану Масуда Барзані, курдські сили “пешмерга” змогли потрапити в Сирію для надання допомоги сирійським курдам, що оборонялися [67].

Влада Туреччини негативно поставилася до приєднання міста Тель-Аб'яд до курдських територій у Сирії. З цього приводу президент Туреччини Ердоган заявив про можливе проведення військових операцій проти сирійських курдів. На підтвердження сказаних президентом намірів, наприкінці жовтня 2015 року озброєні підрозділи Туреччини двічі обстріляли сирійських курдів, які переправлялися на захід від річки Євфрат.

За деякими даними, влада Туреччини допомагала найманцям ІД переходити турецько-сирійський кордон. Саме до Туреччини з'їжджалися з усього світу бойовики. Крім того, на турецькій території розташовувалися

тренувальні табори ІД. Також Туреччина скуповувала у бойовиків всю видобуту нафту із Сирії та Іраку, таким чином допомагаючи їм фінансово.

Турецька влада неодноразово виражала невдоволення діями курдів, Росії та США. Так, у жовтні 2015 року МЗС Туреччини викликало американського та російського послів, вони були попереджені про неприпустимість надання військової допомоги ПДР. Далі в січні 2016 року влада Туреччини звинуватила курдів у проведенні етнічних чисток туркменського населення на контрольованих ними територіях. Турецький уряд розраховував на відповідну реакцію західних країн, для яких питання прав та свобод людини є дуже важливими[67].

Дуже важливим питанням у політиці президента Р.Ердогана є тема зони безпеки на півночі Сирії. На цій території діють курдські загони народної самооборони. У серпні 2015 року між США та Туреччиною було досягнуто згоди про спільні американо-турецькі дії проти ісламістів. Також було порушено питання щодо створення «зони безпеки» на півночі Сирії. За уявленнями Р.Ердогана це «територія, вільна від терору, де можуть тимчасово розміститися переміщені особи та біженці»[85]. Насправді, влада Туреччини цим проектом прагнула обмежити просування сирійських курдів уздовж турецько-сирійського кордону до міста Африн. Вони побоювалися, що курди поєднають розрізнені кантони в один територіально-політичний простір. США відмовилися підтримати цей турецький проект, мотивуючи відсутністю коштів, військових та людських ресурсів. До того ж проект суперечив стратегії Обама. Плани Р.Ердогана були порушені настанням курдів на захід Сирії. Однак, турецький уряд не відмовився від планів створення буферної зони на сирійській території [67]. Як ми бачимо, Туреччина є основним противником зі створення автономії сирійського Курдистану.

Непрості відносини складаються й у міжкурдському діалозі. Особливо складні стосунки були між Демократичною партією Курдистану М. Барзані та Партією демократичного союзу С. Мусліма. Іракські курди налагодили взаємовигідні відносини із Туреччиною. Прагматична зовнішня політика

Іракського Курдистану привернула великі турецькі інвестиції. В іракській автономії працювали турецькі банківські, фінансові, газові та нафтові компанії. Розгорталися інфраструктурні та освітні проекти. Незважаючи на заборону уряду Іраку, курди експортують нафту до турецького Джейхана. Продаж курдської нафти до Туреччини приносить чималий прибуток. У 2013 році уряд Іракського Курдистану ввів у експлуатацію трубопровід для прокачування нафти до узбережжя турецького Середземномор'я. За даними геологічної розвідки Кіркук має приблизно 30% родовищ нафти Іраку, що становить близько 7% усіх світових запасів. Уряд Туреччини розглядає постачання іракської нафти, як альтернатива постачання російської та іранської нафти. США виступають проти співпраці Туреччини з курдами у сфері продажу енергоресурсів. Американський уряд зазначає, що ця співпраця підтримує сепаратизм і посилює дестабілізацію Іраку. «Вашингтон висловився проти трубопроводу і навіть розпочав обговорення з Тегераном перспектив регіонального співробітництва» [107].

Туреччина є основним торговельно-економічним партнером та транзитним коридором для іракських курдів. Економічна допомога Туреччини змушує уряд Іракського Курдистану дуже обережно діяти щодо сирійських курдів, і до Партії демократичного союзу, оскільки вона сприймається Туреччиною як крило РПК. Тому, президент Барзані довгий час не надавав допомогу сирійським курдам. Курдське ополчення «пешмерга» нині входить до складу державної армії Іраку. Шійтський уряд Іраку змушений взаємодіяти з курдами для протистояння радикальним сунітам. У липні 2016 р. США підписали з лідерами Іракського Курдистану меморандум про взаєморозуміння та військове співробітництво. У меморандумі обумовлювалися умови надання загонам «пешмерга» військової та фінансової допомоги.

Як було сказано вище, курдським лідерам не вдалося досягти порозуміння, незважаючи на підписані угоди про спільні дії проти бойовиків ІД. Це сталося з кількох причин. По-перше, дві найбільші партії (Партія

демократичного союзу та Курдський національний конгрес) не змогли поділити свої повноваження. По-друге, лідер Курдського національного конгресу М. Барзані насамперед думає про долю іракських курдів. Він прагне зробити Іракський Курдистан повністю незалежним від іракської влади. Тому у січні 2016 року М.Барзані заявив, що договір Сайкс-Піко не може відповідати всім політичним та територіальним реаліям Близькосхідного регіону. Створення незалежного Курдистану лише питання часу [125].

Як було зазначено вище, до 2016 року курдська автономія в Сирії складалася з трьох кантонів – Африна, Кобані та Джазірі. Відповідно до статті 8 Конституції від 2014 року: «Усі кантони в автономних регіонах засновані на принципі місцевого самоврядування. Кантони можуть вільно обирати своїх представників у представницькі органи та можуть здійснювати свої права, якщо це не суперечить статтям Статуту». [107].

Трохи пізніше кантони були перетворені на регіони – Афрін, Євфрат та Джазіра. У ці регіони крім кантонів входили комуни, провінції та райони. У червні 2016 року Сирійські демократичні сили розпочали операцію зі звільнення міста Манбідж від збройної опозиції та ісламістів. Через два місяці місто було звільнено. Далі в планах курди мали звільнити місто Ель-Баб і вийти до Африна. Це допомогло б їм закрити кордон із Туреччиною. Цим планом не судилося збутися. У серпні 2016 року турецький уряд розпочав операцію «Щит Євфрату». Метою цієї операції було перешкодити Сирійським демократичним силам (СДС) та YPG поєднати кантон Афрін з рештою Рожави. Турецькій армії вдалося вклинитися в райони між Африном та Манбіджем. Більше того, вони захопили усі населені пункти в Джараблусі, які контролювали Сирійські демократичні сили. Частина регіону потрапила під контроль сирійського уряду для організації буферної зони проти Туреччини з сторони СДС. Курди втримали контроль над Манбіджем.

28 грудня 2016 року було прийнято нову Конституцію. Незважаючи на протест 12 курдських партій, курдський регіон замість назви Рожава став називатися Демократичною Федерацією Північної Сирії. Курди

стверджували, що цей крок не загрожує територіальній цілісності країни. Курди почали створювати свої органи влади. У вересні 2017 року відбулися перші обцинні вибори до муніципальних установ. А вибори до рад регіонів Африн, Євфрат та Джазіра було проведено у грудні 2017 року. На січень 2018 року було заплановано вибори до Парламенту, які не відбулися.

У травні 2017 року Сирійським демократичним силам вдалося звільнити місто Табка та встановити контроль над дамбою, що знаходиться у цьому районі. Далі було звільнено місто Ракка, яке було столицею ІД. Курдські війська просунулися на південний схід до кордону з Іраком.

На початку 2018 року США заявили про плани підготовки на базі Сирійських демократичних сил 30-тисячний контингент «Сил безпеки кордону». У відповідь на це турецький уряд оголосив, що цей контингент називається армією терористів і розпочав військову операцію під назвою «Оливкова гілка», яка була спрямована проти курдів в Африні. До кінця березня 2018 року велику територію Африна було окуповано турецькою армією. Понад 100 тисяч чоловік мирного населення було переміщено до кантона Шахба, який контролювався Сирійськими демократичними силами.

У липні 2018 року Дамаск відвідала делегація Сирійської демократичної ради, яка є тимчасовим урядом курдських територій у Сирії. Очолювала делегацію виконавчий голова Ільхам Ахмед. Делегація домовилася про спільне ведення разом із центральним урядом господарської діяльності на займаних курдами територіях.

Сирійська демократична рада 6 вересня 2018 року в Айн-Іссі змінила назву курдського регіону на «Автономна адміністрація Північно-Східної Сирії». До цього об'єднання входило сім регіонів - курдські Африн, Євфрат та Джазіре, а також регіони Дейр-ез-Зор, Манбідж, Ракка та Ет-Табка. Також було обрано «Генеральну раду автономного управління Північної та Східної Сирії», до якої входило 70 членів. Уряд Сирії неодноразово заявляв, що ніколи не погодиться на федералізацію країни. Проти федералізації виступають уряди Іраку та Туреччини, де також проживають курди.

У жовтні 2019 року турецькі війська розпочали нову операцію у північно-східній Сирії під назвою «Джерело світу». Її метою було створення 30-кілометрової буферної зони вздовж кордону. 9 жовтня повітряні сили Туреччини завдали авіаударів по населеним пунктам, розташованим вздовж кордону. В результаті операції, яка тривала 9 днів, турецькі війська зайняли прикордонну зону між містами Рас-ель-Айн та Телль-Аб'яд. Під контроль Туреччини потрапило 68 поселень, а курдські збройні формування змушені були відійти. Світова спільнота засудила дії Турції. Курдам довелося домовлятися з центральним урядом Сирії про розміщення урядової армії вздовж кордонів для запобігання подальшій турецькій агресії. Росія виступила посередником у цьому переговорному процесі. Протягом кількох днів урядові війська зайняли кілька міст та селищ, включаючи Кобані, Манбідж, Ракку та Табку, дві електростанції, мости через річку Євфрат та стратегічне шосе. 17 жовтня сирійська армія вийшла на сирійсько-турецький кордон. Курдські загони самооборони змушені були відійти в межі 30-кілометрової зони від кордону. Замість них безпеку цієї території стали підтримувати спільні патрулі російської військової поліції та турецької армії.

Як ми бачимо, взаємини іракських і сирійських курдів не можна назвати дружніми. Вони більше підпорядковані загальному розкладу геополітичних та регіональних сил. Ці розбіжності можуть нашкодити загально курдській справі.

У результаті можна дійти невтішного висновку:

- 1) під час військового конфлікту в Сирії сирійські курди перетворилися на важливу військову та політичну силу у регіоні. Курди брали активну участь у формуванні нового геополітичного ландшафту Близькосхідного регіону.
- 2) Становище сирійських курдів нині не можна назвати стабільним. Воно багато в чому залежить від інтересів світових гравців, від регіональної обстановки та закінчення конфлікту в Сирії.

Як розвиватиметься курдське питання у Сирії можна зрозуміти, розглянувши його перспективи найближчим часом.

Військовий конфлікт у Сирії визначив два можливі сценарії вирішення курдської проблеми на території сирійської частини Курдистану. За першим сценарієм – утворюється життєздатне курдське об'єднання, а за другим – курдський проект не отримує свого подальшого розвитку. Можливість формування позитивного розв'язання курдської проблеми ґрунтується на слабкості центральної влади, наявності загрози розпаду країни на кілька самостійних частин - сунітську, алавітську та курдську. Негативний сценарій пов'язаний із кількома моментами, які визначають місце сирійських курдів у цей час.

Коли була виведена урядова армія з курдських територій Сирії, на півночі країни утворилося три самокерованих кантони, які охоплювали регіони Афрін, Джазіра та Євфрат. Очолила нові утворення Партія демократичного союзу, лідером якої був Саліх Муслім. Він неодноразово заявляв, що головною метою його партії є формування демократичних самоврядних курдських кантонів у межах демократичної децентралізованої Сирії. Саліх Муслім зазначав, що суть нового курдського проекту полягає не у формуванні державного утворення, а у створенні справді народної демократичної системи, де кожен братиме участь в управлінні суспільними та економічними процесами[124].

Нове курдське об'єднання на території Сирії отримала назву «Рожава». У березні 2016 року сирійський уряд заявив про початок процесу федералізації країни. Восени 2017 року курди почали створювати органи влади у своєму федеральному об'єднанні. У вересні відбулися вибори до муніципалітету, а у листопаді – до місцевих адміністрацій.

Нова система організації курдського суспільства складалася з кількох рівнів. Перший рівень утворювали міські та сільські громади, які називалися «комунами». Наступним ступенем самоврядування були ради районів. Рада району представляла 18-20 комун і до неї входили по два голови від кожної ради комуни. Районна рада займалася питаннями економічного розвитку району, управлінням підприємствами, розподілом ресурсів та ін.

Третім рівнем самоврядування були регіональні ради. Вони керували містом та його околицями. До кожної регіональної ради входило 200 осіб. Частина були представниками районів, а інша частина обиралася прямим таємним альтернативним голосуванням. Найвищим ступенем політичної структури автономії сирійських курдів були народні ради кантонів. У їхню компетенцію входило: формування загального політичного та економічного напряму розвитку, розподіл фінансів та всіх ресурсів, організація судового процесу та ін. Слід звернути увагу на те, що апарат управління кантонів на 40% складався з жінок. Це важливий демократичний прорив для Близькосхідного регіону[107]. Крім того, до Закону про сім'ю були внесені деякі поправки, за якими у Рожаві проголошується абсолютна рівність жінок перед законом та забороняється полігамія. Жінки також приймають активну участь у військових операціях. Бойові підрозділи Рожави складаються з загонів народної самооборони та загонів жіночої самооборони. Вони набираються із добровольців. А командири загонів обираються прямим демократичним голосуванням. У Рожаві діють цивільні закони Сирії, оскільки вони не суперечать Конституції Рожави.

Сирійський Курдистан активно веде незалежне політичне життя. У березні 2016 року було оголошено про запровадження федеративної системи управління на курдських територіях, що розташовані на півночі Сирії. Починаючи з 2015 року, курди ведуть успішну боротьбу з бойовиками ІД. З огляду на всі ці чинники можна з упевненістю сказати, що сирійські курди набули статусу незалежного гравця в політичній кризі в Сирії. З ними намагаються налагодити стосунки чи конфліктують регіональні та світові країни. Але загальна геополітична ситуація у близькосхідному регіоні та економічні, демографічні та географічні показники не дають можливості визначити майбутнє автономії курдів у Сирії.

Розглянемо ближче ці показники:

1) демографічний. Серед усіх країн Близького Сходу курди в Сирії представлені нечисленною групою. Їх лише близько 2 мільйонів осіб.

Найбільше їх проживає в Туреччині – близько 20 мільйонів осіб, трохи менше в Ірані – близько 11 мільйонів, і в Іраку їх налічують близько 8 мільйонів. Крім того, у сирійських курдів рівень народжуваності нижчий, ніж у місцевих арабів. Необхідно враховувати той факт, що курди ведуть активні військові операції проти бойовиків, тому часто несуть бойові втрати. А це вимагатиме великих економічних та людських ресурсів, що, безперечно, негативно впливатиме на загальний соціально-економічний розвиток.

2) географічний. Сирійські курди проживають менш компактно, ніж їхні одноплемінники із сусідніх країн. В основному їх ареал компактного проживання знаходиться у двох провінціях Сирії – Алеппо та Аль-Хасаке. Але навіть тут вони не є більшістю. В Аль-Хасаке курди становлять 45% населення а Алеппо і того менше, всього 15%[118]. В основному курдські анклавні розташовані на півночі країни. Вони представлені трьома розрізненими само організованими кантонами. Це кантон Джазіра, що знаходиться в провінції Аль-Хасаке, кантони Кобані та Афрін – у провінції Алеппо. Найбільше курдів проживає в Джазірі (40%), далі йде Афрін (30%) і найменше у Кобані (10%). 20% сирійських курдів, що залишилися, розкидані по всій території країни, в тому числі в Дамаску, Алеппо, Амуді та інших містах і селищах Сирії [115]. При цьому відстані між кантонами досить значні. Наприклад, між Кобані та Афріном відстань становить 140 кілометрів, а між Джазірою та Кобані ще більше – 160 кілометрів.

Разом із курдами на одній території проживають інші етнічні групи. Вони мають вищі показники народжуваності і не планують нікуди йти зі своїх земель. Тому курдські лідери змушені шукати особливі підходи у відносинах з іншими етнічними групами. Вони намагаються знайти компроміс зі своїми сусідами, поєднуються з ними для спільної боротьби з бойовиками, а також залучають їх брати участь у адміністративному управлінні кантонами. Крім перерахованих вище причин, до географічного чинника, який негативно впливає на створення автономії, належить відсутність гір, як природного захисту. Гірські ланцюги розташовані лише на турецькій, іракській та

іранській частині Курдистану. Тому, якщо розглядати автономію курдів зі стратегічного погляду, її позиція дуже вразлива. Показовим є приклад облоги міста Кобані. Через відсутність гір, як природного захисту, сирійські курди не мали можливості використовувати тактику партизанської війни в повному обсязі.

Ведучи активні бойові дії проти бойовиків різних терористичних структур, сирійські курди до 2016 року розширили свою зону впливу на всю північну Сирію. Ця територія складала 25% від усієї площі країни і на ній проживало близько 2,6 мільйона осіб, причому лише 35% з них склали курди [108].

3) геополітичний. Курдська автономія є самопроголошеною та не визнаною міжнародною спільнотою. Процес федералізації, який розпочали сирійські курди у березні 2016 року, не був підтриманий ні офіційним Дамаском, ні Вашингтоном. Офіційна влада Сирії завжди заявляла, що ніколи не погодиться на федералізацію країни. Анкара негативно сприйняла цей проект, оскільки він пов'язан з постійними геополітичними ризиками. Партія демократичного союзу має тісні контакти зі США та Росією, які відіграють важливу роль у визначенні майбутнього північного сходу Сирії. Оскільки партія не визнана офіційним представником сирійських курдів, то вона має певні труднощі у міжнародному та регіональному позиціонуванні, а це перешкоджає дипломатичному визнанню Сирійського Курдистану у світі.

Прикладом цієї тенденції може бути той факт, що під час підготовки до мирної конференції щодо Сирії «Женева 3», Партію демократичного союзу не запросили взяти участь у переговорному процесі. Відсутність офіційно налагоджених контактів ставить під загрозу існування Рожави в Сирії та виводить її за межі міжнародної спільноти.

4) економічний чинник. Він є одним із найважливіших для впевненого розвитку курдської автономії. Історично так склалося, що політика сирійської влади до курдської меншини мала дискримінаційний характер. Курдам довелося створювати економічну модель розвитку практично з нуля. Ця

система господарювання дістала назву «кооперативна економіка». Активні бойові дії, у яких беруть участь загони народної самооборони, потребують значного фінансування. 70% бюджету Рожави витрачається на їх утримання та придбання зброї [107].

Найважливішим завданням економіки автономії є жорстка централізація та опора на власні сили. Іншого вибору у сирійських курдів просто не має. Це пояснюється наявністю ряду факторів: Рожава не визнана на міжнародній арені, відсутність налагоджених економічних зв'язків з іншими країнами не дає змоги отримувати міжнародне фінансування та інвестиції; її територія заблокована Туреччиною – на півночі, бойовиками – на півдні, регіональним урядом іракських курдів – на сході.

В останні кілька років курди побудували на своїй території кілька підприємств із переробки зерна та нафти, для забезпечення місцевого населення найнеобхіднішим [107]. Економічні відносини в Рожаві в основному мають натуральний характер. Внутрішній продаж населенню продуктів харчування та продукції нафтопереробки формує бюджет курдських кантонів. Також значну частку до бюджету приносить транскордонна тіньова торгівля. Все це підтверджує той факт, що економічно курдська автономія не може стати самостійним утворенням, вона залежатиме від фінансових вливань міжнародних партнерів та регіональних держав.

Наступною серйозною проблемою для створення та збереження автономії є роз'єднаність курдського руху у Сирії. Через наявність терористичної небезпеки їм доводиться об'єднуватися для проведення спільних дій. Поки що дві найбільші курдські партії Сирії не вступають у пряме зіткнення одна з одною, а часом навіть співпрацюють. Але коли припиняться бойові зіткнення і настане мир на території сирійського Курдистану, то між ними розпочнеться конкурентна боротьба за владу, яка послабить або зовсім зруйнує курдське автономне утворення.

Розвиток курдської автономії у Сирії багато в чому залежить від загально курдського діалогу. Його визначає загальна регіональна

спрямованість сирійських та іракських курдів. Для боротьби із спільним ворогом вони змогли об'єднати спільні зусилля та діяти спільно. Прикладом цього можуть бути – оборона міст Кобані і Ракка, де Загони народної самооборони діяли разом із «пешмерга». Хоч вони об'єдналися для боротьби проти спільного ворога, але курди Сирії та Іраку мають різну ідеологічну платформу та регіональну позицію[66]. Більше того, у курдів Іраку налагоджено тісні взаємовигідні зв'язки з Туреччиною. Їхня діяльність спрямована на зміцнення та створення власної автономії на території Іракського Курдистану.

Як вже було сказано, курдська автономія не визнана світовою спільнотою, тому вона не має надійних регіональних та світових союзників. Партія демократичного союзу прагне домовитися з Росією про спільну співпрацю, а також підтримувати активні політичні та військові зв'язки. Крім Росії, курди Сирії підтримують активні контакти з США, які надають їм необхідну військову підтримку. Зовнішньополітична гнучкість, яку показує Партія демократичного союзу, можна пояснити і мотивувати наявністю завдань і обставин у сирійському врегулюванні.

Різні погляди Росії та США щодо врегулювання конфлікту в Сирії можуть стати перепоною для Партії демократичного союзу. Москва не втрачає надії, що курди домовляться з Дамаском і північний схід повністю опиниться під контролем сирійської влади. Також до планів Москви входить об'єднання зусиль курдів та урядових військ для боротьби проти бойовиків. Якщо курди вирішать прийняти умови Росії, то вони втратять допомогу США, які з початку конфлікту домагаються повалення режиму Башара Аль-Асада та становлення при владі опозиційних сил.

Таким чином, відсутність чітко зафіксованих партнерських зобов'язань, фундаментальні розбіжності між США та Росією щодо сирійського конфлікту, загальна невизначеність процесу державно-політичної трансформації САР роблять курдів залежними від поточної політичної кон'юнктури у сирійському протистоянні [66].

Для забезпечення захисту автономії курдів у Сирії необхідно мати достатні запаси озброєння. Курди не мають власної зброї і курдські бойові загони залежать від надходження його з-за кордону. Тому для життєдіяльності автономії дуже важливими є постачання зброї, обладнання, медикаментів, які надає Росія та США

Майбутнє курдської автономії в Сирії (Рожави), та й самих курдів дуже залежить від відношення Туреччини. Негативне ставлення турецької влади до Партії демократичного союзу через звинувачення останньої в тісних контактах з РПК не дає можливості налагодити дипломатичні відносини Туреччини та ПДС. Для турецького уряду дуже важливо запобігти розвитку автономії сирійських курдів. Оскільки Туреччина є стратегічним партнером США у регіоні і важливим учасником у врегулюванні конфлікту в Сирії, то курди стають важелем впливу в регіональній політиці [66].

Стає зрозумілим, що у курдів дуже складне становище. З одного боку, їхня успішна боротьба з бойовиками, ефективний контроль над курдськими анклавом, активна співпраця з світовими та регіональними країнами дають курдам надію домогтися реальної автономії. Але, якщо дивитися з іншого боку, то політична обстановка в регіоні нестабільна. З економічної точки зору курдські території мають слабкий розвиток і залежать від міжнародних технологій та інвестицій. Демографічні показники у курдів нижчі, ніж в інших етнічних груп, що населяють курдську територію. Сирійські курди роздроблені та мають різну регіональну спрямованість. Їхнє автономне утворення складається з трьох розрізнених кантонів, які офіційно не визнає міжнародне співтовариство. Всі ці моменти дають можливість припустити, що сирійським курдам доведеться докласти багато зусиль, щоб зберегти і розвивати автономію в Сирії, якщо буде збережена територіальна цілісність країни, і як самостійне утворення у разі розвалу Сирії на кілька частин.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження, можна відзначити, що курдське питання є невирішеною проблемою Близького та Середнього Сходу. У сучасній системі міжнародного права вважається, що витoki цієї проблеми виникли з розпаду Османської імперії. У цей час загострилися міжетнічні протиріччя, що існували на її території. Сприяло загостренню цих протиріч геополітика великих держав, які у своїх інтересах розділили територію імперії Османів на підмандатні їм держави. Цим своїм рішенням вони вирішили долю народів.

Курди залишилися без своєї державності. Крім того, на виникнення курдського питання вплинула націоналістична політика країн, де проживало курдське населення. Ця політика пантюркизму в Туреччині, панарабізму – в Сирії та Іраку та панісламізму в Ірані.

Курдистан – це етнографічний та історичний ареал розселення курдів. Тобто курди є корінним етносом Близькосхідного регіону. Досі курдський народ є етнічною більшістю на території Курдистану. Чисельність курдів, які мешкають на територіях Іраку, Ірану, Сирії та Туреччини, становить приблизно 40 млн осіб. У всьому світі це найбільша етнічна меншина, яка з деяких історичних причин не може мати своєї національної державності.

В основі курдського питання лежить боротьба курдського народу за національне самовизначення. Вся історія курдів пов'язана з численними повстаннями за свою незалежність. Національно-визвольна боротьба курдського народу придушувалася за допомогою зброї. Народ зазнавав величезних втрат. Вся історія курдського народу проходила в політичній та етнічній розділеності. У кожній із країн, де вони проживали, курдська меншість зазнавала утисків з боку правлячого режиму та зовнішніх завойовників. З боку великих країн ми можемо бачити політику «подвійних стандартів». Наприклад, у Туреччині західні країни не засуджують політику

пантюркізму, яку проводить уряд щодо курдського народу, але національно-визвольна війна курдської меншини бачиться їм у вигляді тероризму та націонал-сепаратизму.

Наявність на території Курдистану багатих природних ресурсів, насамперед нафти та води, перетворюють курдське питання на об'єкт підвищеної уваги з боку країн регіону та великих держав. Боротьба за об'єднання земель Курдистану та створення курдської державності зазнає невдачі, оскільки не відповідає геостратегічним інтересам країн Близькосхідного регіону та великих держав.

Однією із причин, яка заважає вирішити курдську проблему, є відсутність етнополітичної консолідації. До цього можна додати недостатній рівень національної самосвідомості та самоорганізації, серйозне культурне та економічне відставання курдів у національному розвитку. Отже, необхідно організувати поетапний процес національної боротьби, тобто консолідувати курдське суспільство навколо загальнонаціональних інтересів, прагнути досягти адміністративних автономій у всіх країнах проживання курдів у Близькосхідному регіоні, удосконалити національну автономію та самовизначення курдів (федералізація відносин, будівництво спільної держави тощо).

У новітній історії національно-визвольний рух курдів досяг чималих успіхів. По-перше, курдська проблема вийшла на міжнародний рівень. По-друге, було сформовано центр курдської культури та адміністративної автономії в Іракському Курдистані. У різних країнах поза Курдистаном було сформовано численну курдську діаспору. Було створено розважену систему курдських національно-політичних, бойових та інших організацій.

В даний час з'явилася велика можливість перетворити курдську автономію в Іраку на якусь арабокурдську федерацію, в якій будуть надані рівні права курдам та арабам. Перехід курдської проблеми у міжнародну площину прискорився наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть. Це пов'язано

з тим, що у Курдистану влаштувалися військово-політичні структури західних країн на чолі зі США.

В даний час курдська проблема є серйозним фактором дестабілізації в регіоні Близького і Середнього Сходу. Так як досі не знайдено рішення для його врегулювання, то курдське питання продовжує залишатися джерелом локальних конфліктів, які за деяких обставин можуть трансформуватися в широкомасштабний конфлікт, несучи загрозу всьому близькосхідному регіону.

Міжнародне визнання курдської проблеми на рівні ООН, залучення для її вирішення не лише країн регіону, а й великих наддержав, не може змусити Україну нейтрально ставитись до всього, що відбувається в Курдистані. У своїй політиці щодо курдів Україна має спиратися на суворо науковий підхід і враховувати свої національні інтереси. Необхідно впливати на міжнародні та правозахисні організації з метою звернення їхньої уваги на виключно мирне вирішення курдського питання.

Багаторічна боротьба курдів за свою незалежність дозволяє припустити, що створення автономії Іракських курдів може помітно зміцнити регіональну безпеку у Близькосхідному регіоні. Також, сьогоденне існування та розвиток Іракського Курдистану є головним чинником, який свідчить про незворотність процесу створення курдами своєї державності. Наявність та успішне функціонування національних автономних адміністрацій в Іракському Курдистані дає наочний приклад курдам, які живуть у сусідніх країнах. У Туреччині, Сирії та Ірані значно зросла політична активність, тривають процеси консолідації курдської меншості. Курди цих країн намагаються йти у тому напрямі, як і Іракський Курдистан. Як було сказано вище, тут сформовано національні адміністрації та професійну армію курдів «пешмаргу». Армія є захисником курдської державності на території Іраку. Якщо виникне загроза існування курдської держави, то на її захист стануть не партизанські загони, а професійна потужна військова сила. Для захисту

завоювань підніметься вся курдська меншість як у близькосхідному регіоні, так і численні діаспори за кордоном.

Уряд Іракського Курдистану домігся безлічі повноважень, які дозволяють проводити незалежну від центральної влади політику. В іракській автономії мешкає близько 5 млн. осіб. Політична система автономії полягає в проведенні загальних виборів. Це дозволяє об'єднати конкуруючі племена в одному форматі та розподілити владу у коаліції. У курдському парламенті представлені не лише представники партій Талабані та Барзані, а й опозиційні партії. Також до парламенту входить незначна кількість депутатів від національних меншин – туркменів, вірмен та ассирійців. Їхній вплив у парламенті незначний, проте демократичні здобутки та парламентська система Іракського Курдистану є єдиною в близькосхідному регіоні, та й у всьому арабському світі, найбільш наближеною до стандартів США.

Дуже важливе значення для всієї курдської меншини має побудова сильної економіки іракської автономії курдів, оскільки її успішний розвиток позитивно впливає на економічний стан курдських територій сусідніх країн. Декілька років знадобилося автономному уряду, щоб продемонструвати вражаючі досягнення у розвитку безпеки, будівництві інфраструктури, житла та ін. Життєдіяльність автономії підтримується експортом нафти. Доходи від продажу формують автономний бюджет. Іракська автономія має суверенітет над нафтовими свердловинами і самостійно контролює експорт енергоресурсів, при цьому не відраховує податки до центральної скарбниці.

Велика увага в Іракському Курдистані приділяється національній освіті. У навчальних закладах курдської автономії навчання проводиться курдською мовою. Курдська влада заохочує навчання в університетах автономії курдської молоді з усіх частин Курдистану. Також відбувається зростання культури та літератури курдів. В автономії проходять багато наукових конференцій з питань курдської мови та культури. У них беруть участь курди з усіх куточків світу. Порушується питання про створення єдиної мови курдів. Це є показником перетворення іракської автономії на світовий

центр культури курдів та ідей курдського націоналізму, що сприяє зростанню національної самосвідомості курдів з усіх частин Курдистану.

В даний час мотивація курдської меншості до створення своєї держави на території Сирії та Іраку проявляється сильніше, ніж прагнення уряду цих країн щодо централізації. Як було зазначено раніше, курдська автономія зуміла домогтися безлічі повноважень, які дозволяють їй проводити незалежну від центральної влади політику. У Сирії курдам вдалося відстояти у боротьбі з терористами свої території і тепер вони прагнуть офіційно оформити своє автономне самоврядування. Якщо сирійським курдам вдасться утворити свою державу, це створить значну загрозу для територіальної цілісності Туреччини, оскільки на південному кордоні з'явиться союзна для турецьких курдів держава. Уряд Туреччини неодноразово заявляв, що не дозволить створити поблизу свого кордону автономію сирійських курдів, пов'язаних із бойовиками Робочою партією Курдистану. Проте провідні країни Близькосхідного регіону та західні країни прагнуть зберегти нинішні кордони Сирії, Іраку та Туреччини. Для недопущення об'єднання курдських районів у Сирії турецька армія провела кілька військових операцій («Щит Євфрату», «Джерело світу»).

Центральний уряд Сирії негативно ставиться до спроб утворити етнічний анклав біля сирійського Курдистану. Але він змушений був спільно воювати з курдським ополченням проти бойовиків ІД, оскільки курди становили меншу загрозу уряду, ніж радикальні терористи. Успішна боротьба курдських загонів із бойовиками ІД принесла курдському національному руху в Сирії політичну легітимність та міжнародне визнання. Згідно з новою конституцією Сирії, курдам не надається політична автономія, хоча деякі регіони мають право самим призначати губернаторів. 78% арабського населення Сирії проти етнічного поділу країни (за даними опитування організації Dagen Efter).

Питання придушення курдського руху в Сирії за створення національної автономії може об'єднати президентів Башара Аль-Асада та

Р.Ердогана. Адже стаття №66 Конституції Республіки Туреччини свідчить, що всі громадяни країни є турками. Саме це становище є головним чинником нестабільності всередині країни. Спроба мирного вирішення курдського питання в Туреччині провалилася через втручання турецького уряду в сирійську війну, що стало зовнішнім фактором відновлення курдського руху. Турецька армія придушувала сепаратистські рухи на південному сході країни. Використовуючи ускладнення з курдською меншістю та спробу військового перевороту у липні 2016 року, Р.Ердоган запровадив у країні Надзвичайний стан, який сприяє зміцненню авторитарної влади. Ердоган перетворив курдський рух на інструмент придушення опозиційних сил.

Отже, основним фактором, який здатний визначати подальшу долю близькосхідного регіону, буде формування Іраку та Сирії у конфедерації, в яких курдські регіони матимуть широку автономію. Далі можливе роздроблення Сирії та Іраку за етнічною та конфесійною ознакою: шіїтською, сунітською та курдською. Об'єднати курдські автономії Сирії та Іраку неможливо через те, що вони переслідують різні геополітичні цілі і спираються на різних регіональних гравців. Ці різні політичні позиції перешкоджатимуть формуванню єдиної курдської території.

Для уряду шіїтського Іраку та Ірану представляє певний інтерес об'єднання сирійських та іракських курдів, оскільки це створить буферний регіон, що обмежує сунітські частини Сирії та Іраку. Іранський уряд вважає формування курдської автономії у Сирії як загрозу своїй територіальній цілісності. Також, Тегеран щодо питання майбутнього Іракського Курдистану впливає і на шіїтський Багдад.

Як було сказано раніше, населення Сирії та Іраку негативно ставиться до можливого розпаду своїх країн. Ці сценарії можуть повторитися в будь-якій сусідній країні, що несе загрозу всьому близькосхідному регіону, тому що в результаті виникне новий сплеск міжетнічних зіткнень. Автономія сирійських курдів посилить курдський рух Курдської робочої партії в Туреччині. У цьому випадку турецький уряд намагається зберегти територіальну цілісність Сирії,

хоча в Іраку він економічно підтримує курдську автономію. Провідні країни прагнуть підтримувати стабільні відносини з Тегераном та Анкарою, тому вони перешкоджатимуть розпаду Сирії та Іраку. Курдський національний рух є для західних країн важливим ресурсом для досягнення своєї мети на Близькому та Середньому Сході.

Таким чином, питання набуття курдами національної незалежності та власної державності в регіоні Близького та Середнього Сходу нині стоїть дуже гостро і є важливим фактором нестабільності в регіоні та однією з головних внутрішніх проблем Сирії, Іраку, Ірану та Туреччини. Ця проблема набула великого значення для світової спільноти через те, що прагнення курдів до здобуття своєї незалежності не знаходить підтримки та бажання у керівництва великих країн вирішити це питання політичним шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абу Дияб Сулейман. ПАСВ и опыт организации политического пространства Сирии. Диссертация на соискание ученой степени к.и.н. Москва, 1995. 252 с.
2. Абдулла Г.И. Курдистан (Население и административно-территориальное деление). Стокгольм, 1996. 122 с.
3. Аватков В. А. Курдская проблема на турецком поле. Вестник МГИМО-Университета. 2012. № 2. С. 129.
4. Авдои Т.С. Курдский вопрос в современных международных отношениях. Диссертация на соискание ученой степени к.п.н. Москва, 2009. 159 с.
5. Авлад А. Культы и верования курдов-езидов (очерки). Ереван, 2006. 257 с.
6. Алиев А.М. Иран и Ирак: история и современность. М.: Изд-во Московского Университета, 2002. 768 с.
7. Аллахкулиев Мурад. Особенности политической концепции партии БААС. Власть, №11, 2013 106-109 с. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-politicheskoy-kontseptsii-partii-baas>.
8. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура: политические установки и демократия в пяти странах. Москва: Мысль, 2014. 500 с.
9. Арзуманян Р.В. Иррегулярные конфликты. Ближний Восток: террористические группировки “Исламское государство Ирака и Леванта” и “Исламский фронт”: цели, задачи, формы и способы действия в Сирии и Ираке. М: Центр стратегических оценок и прогнозов, 2014. 90 с.

10. Асад: автономию для курдов можно обсуждать, но решение за народом. РИА Новости, 16.09.2015. URL: <http://ria.ru/world/20150916/1254422515.html>.
11. Асатрян Г.С. Этюды по иранской этнологии. Ереван: Кавказский центр иранистики Ереванского государственного университета, 1998. 117 с.
12. Ахмедов В.М. Политический ислам и власть в современной Сирии. М.: Ин-т Ближнего Востока, 2007.
13. Ахмедов В.М. Роль исламского фактора в общественно-политическом развитии арабских стран Ближнего Востока и его эволюция в условиях сирийского восстания. М.: Ин-т Ближнего Востока, 2015. 124 с.;
14. Ахмедов В.М. Сирия при Башаре Асаде. Региональный опыт модернизации в условиях внешней нестабильности. М.: Ин-т востоковедения РАН, 2005. 189 с.
15. Ахмедов В.М. Современная Сирия: история, политика, экономика. М.: Ключ С, 2010. 234 с.
16. Аширян Ш.Ч. Национально-демократическое движение в Иракском Курдистане 1961-1968. М.: Наука, 1975. 342 с.
17. Бадини Радван. Аль-Асад и курды: закон джунглей. М.: Радван Бадини, 2004. 128 с.
18. Багиров А.Г. Курдский фактор в современной Сирии. Современный Курдистан. Проблемы национального движения. М.: Наука, 1995.
19. Балмасов С.С. Помогут ли парламентские выборы в Сирии установлению мира. М.: Ин-т Ближнего Востока, 2012.
20. Барзани Х. Курдские политические партии и общественные организации в борьбе за разрешение курдской проблемы. М.: Наука, 1971. 186 с.
21. Башар Асад предложил урегулировать сирийский кризис путем новых выборов. ТАСС, 06.01.2013. . URL: <https://tass.ru/glavnie-novosti/656039>;
22. Биография Башара Асада РИА Новости, 03.06.2015. . URL: <http://ria.ru/spravka/20150603/1067729907.html>.

23. Васецова Е.С., Мазур О.А. Курдский вопрос в Сирии и Россия//Вестник Дипломатической академии МИД России. Россия и мир. 2016. №2(8). 62-73.
24. Васильева Е.И. Юго-восточный Курдистан в XVII - начале XIX в. Очерки истории эмиратов Арделан и Бабан. М.: Наука, 1991. 212 с.
25. Вертяев К.В. Курдский вопрос в политике Турции. – М.: ИВ РАН, 2007. – 251 с.
26. Вартаньян Э. Г. Курдская проблема в Турции (конец XX -начало XXI вв.) Грани. Краснодар, 2004. С.14.
27. Викторов В.П. Экономика современной Сирии. М.: Наука, 1968. 264 с.
28. Гасратян М.А. Курдская проблема в Турции (1986-1995). М.: ИВ РАН, 2001. 236 с.
29. Гасратян М.А. Курды Турции в новейшее время. Ереван: Айастан, 1990. 385 с.
30. Гасратян М.А., Лазарев М.С. Современные Курдистан. М.: Курдский национально-просветительский центр, 1995. 144 с.
31. Глухова А. В. Политический конфликт: анализ теории и методологии исследования. Диссертация на соискание ученой степени д.п.н. Москва, 1997. 400 с.
32. Глухова А., Рахманин В. Политическая конфликтология. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2002. 295 с.
33. Глухова А.В. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ). Изд. 2-е. М.: Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2010. 277 с.
34. Дауд Дахно. Формирование системы государственной власти и управления в Сирии. Диссертация на соискание ученой степени к.и.н. Москва, 1994. 175 с.
35. Демиденко С. В. Создание РПК и ее борьба за национальные права курдского народа (1973-1974 гг.). Дружба. 2001. № 11. С. 26 – 29.

36. Денкэн Ж.-М. Политическая наука. М.: Изд-во МНЭПУ, 1993. 161 с.
37. Джавари Г.У. Геополитическое измерение Курдистана на пороге XXI века. М.: Вече, 1998. 47 с.
38. Джалиле Джалил Восстание курдов 1880 года . М.:Наука, 1966. 186 с.
39. Джалиле Джалил Курды в Османской империи в первой половине XIX. М.: Наука, 1973. 298 с.
40. Диктатор-освободитель. Президент Сирии начал в своей стране коренные преобразования. Лента.ру, 25.03.2011. URL:<https://lenta.ru/articles/2011/03/25/shams/>.
41. Жигалина О.И. Курдский вопрос в политике современного Ирана. LAP, 2011. 400 с.
42. Жигалина О.И. Курдский вопрос вновь на повестке дня//Россия в глобальной политике. 2013. № 3.
43. Жигалина О.И. Участие курдов в Сирийском национальном совете. М.: Ин-т Ближнего Востока, 2011.
44. Загорова Е.В. Общественные организации курдской диаспоры. М.: Ин-т Ближнего Востока, 2004.
45. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта: Россия на путях преодоления кризиса. М.: Аспект Пресс, 1995. 319 с.
46. Зиммель Г. Социальная дифференциация. Пер. с нем. Киев, Харьков: Южно-русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1898.
47. Зубов А. Б. Парламентская демократия и политическая традиция Востока. М.: Наука, 1990. 390 с.
48. Иванов С. М. Иракский Курдистан на современном этапе (1991-2011 гг.). М.: ИМЭМО РАН, 2011. 86 с.
49. Иванов С.М. Курды в сирийском кризисе. Новое восточное обозрение. 2016. №1.
50. Иран отправил войска на помощь Дамаску. Эксперт, 09.06.2015. . URL:<https://expert.ru/2015/06/9/te-zhe-i-iran/>.

51. К референдуму по новой конституции Сирии 26 февраля. ТАСС, 24.02.2012. URL:<https://tass.ru/spravocchnaya-informaciya/567778>.
52. Кандель П. Е. Социальный конфликт в монистической системе (Опыт теоретического анализа). Рабочий класс и современный мир. 1990. №6.
53. Киреев Н. Г. История Турции XX век. М.: Ин-т востоковедения РАН, 2007. 609 с.;
54. Козер Л. Функции социального конфликта. М.:Идея-пресс, 2000. 205 с.
55. Конституция Сирии 1950 года. URL:<http://worldconstitutions.ru/?p=698>.
56. Конституция Сирии 1973 года. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=85>.
57. Кузнецов Александр. Ирано-саудовские отношения в 1979-2014 годах: между конфронтацией и диалогом. М.: Международная жизнь, 2014.
58. Кун Томас. Структура научных революций. М.: Изд-во АСТ, 2009. 317 с.
59. Лавров: Россия поставляет оружие курдам через правительство Ирака. РИА Новости, 01.10.2015. URL:<http://ria.ru/world/20151001/1294752952.html>.
60. Лазарев М.С. История Курдистана. М.: Ин-т востоковедения РАН, 1999. 519 с.
61. Лазарев М.С. Курдистан в геополитическом аспекте. Восток. 1998. №6
62. Лазарев М.С., Мгой Ш.Х., Васильева Е.И. История Курдистана. М.: ИВ РАН, 1999. 526 с.
63. Маджид Х.М. Курдское национальное самоопределение в политическом процессе Ближнего и Среднего Востока в XXI веке. Диссертация на соискание ученой степени к.п.н. Ростов-на-Дону, 2011. 154 с.
64. Мазур О.А. Ближний Восток: на острие противоречий. Век глобализации. 2015. №1. 106-113.
65. Мазур О.А. Перспективы решения курдского вопроса в Сирии. Вестник Забайкальского государственного университета. 2016. Т.22. № 4. 84-93.

66. Мазур О.А. Позиция Турции по отношению к курдскому вопросу в Сирии. Вестник Пермского университета. Серия «Политология». 2016. №2. 177-184.
67. Мазур О.А. Политические партии Сирийского Курдистана в конфликте в Сирии//Мировая политика. 2016. №1. 26-35.
68. Мамедова Н.М. Иран. История, экономика, культура. М.: Ин-т востоковедения РАН, 2009. 222 с.;
69. Матц У. Идеологии как детерминанта политики в эпоху модерна. Политические исследования. 1992. № 1-2. С. 130-142.
70. Мгой М.Х. Курдский национальный вопрос в Ираке в новейшее время. М.: Наука, 1991. 324 с.
71. Ментешашвили А.М. Курды. М.: Наука, 1984. 240 с.
72. Минорский В.Ф. Курды: заметки и впечатления. Петроград: типография В.Ф. Киршбаума, 1915. 43 с.
73. Мухаммад Хасан. Источник террора: идеология ваххабизма-салафизма. М.:ЦСПИ, 2005. 160 с.
74. Никитин В.П. Курды. Москва: Прогресс, 1964. 432 с.
75. Оганесян Н.О. Образование независимой Сирийской республики. М.: Наука, 1968. 114 с.
76. Оганян Р. Курды в пламени войны. М.: Грифон, 2005. 312 с.
77. Парсонс Т. О структуре социального действия. М.: Академический проспект, 2000. 879 с.
78. Пир-Будагова. Э.П. История Сирии. XX век. М.: Ин-т востоковедения РАН, 2015. 391 с.
79. Политологический словарь в 2 ч. Науч. ред. А. А. Миголатьев. М.: Луч, 1994.
80. Пономарев К.Н. Политическая оппозиция как атрибут демократии. Диссертация на соискание ученой степени к.п.н. Казань, 2011. 137 с.
81. Президент Сирии дал местным курдам гражданство. Лента.ру, 07.04.2011. URL:<http://lenta.ru/news/2011/04/07/kurds/>;

82. Президент Сирии отменил режим ЧП, действовавший 48 лет. РБК, 21.04.2011. URL:<https://www.rbc.ru/politics/21/04/2011/580206.shtml>;
83. Президент Сирии утвердил декрет о введении в стране многопартийности. ТАСС, 04.08.2011. URL:<https://tass.ru/politika/498173>.
84. Президент Турции Эрдоган рассказал о планах по обустройству «зоны безопасности» в Сирии. RT, 28.12.2015. URL:<https://russian.rt.com/article/139183>.
85. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. М.: Аспект Пресс, 1995. 477 с.
86. Резолюция 688 (1991) от 5 апреля 1991 года. ООН. URL:[http://daccess-
dds-
ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/597/08/IMG/NR059708.pdf?Open
Element](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/597/08/IMG/NR059708.pdf?OpenElement);
87. Сапронова М.А. Электоральный процесс после «Арабской весны». М.: Ин-т Ближнего Востока, 2015. 195 с.
88. Сарибекян С.С. Курдский вопрос в международных отношениях. Диссертация на соискание ученой степени к.п.н. Москва, 2003. 195 с.
89. Сирия: курды полностью освободили Кобани от террористов. Euronews, 27.06.2015. URL:<https://ru.euronews.com/2015/06/27/kobane-militants-driven-out-of-strategic-syrian-town/>.
90. Сунниты против алавитов. Лента.ру, 28.05.2012. URL:<https://lenta.ru/articles/2012/05/28/hula/>.
91. Тернер Дж. Структура социологической теории. М.: Наука, 1985. 471 с.
92. Филоник А.О., Исаев В.А. Сирия: политическая эволюция и потенциальные угрозы. М.: ИБВ, 2007. 326 с..
93. Финкель Кэролайн. История Османской империи. Видение Османа. Москва: АСТ, 2009. 829 с.
94. Хадая Саргон. Политический режим Сирийской Арабской Республики в контексте соперничества глобальных и региональных политических сил

- на Ближнем Востоке. Диссертация на соискание ученой степени к.п.н. Москва, 2013. 128 с.
95. Халед Хусейн. Сирия: социально-политическое развитие, 1963-1993 годы. Диссертация на соискание ученой степени к.и.н. Москва, 1995. 198 с.
96. Халфин Н.А. Борьба за Курдистан. М.: из-во вост. лит-ры., 1963. 171 с.
97. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: АСТ, 2015. 570 с.
98. Шлыков П.В. Ближневосточная политика Турции в контексте «арабской весны». М.: Перспективы, 2012.
99. Шмитт К. Понятие политического. Вопросы социологии, 1992. №1;
100. Юрченко В.П. Об итогах 10-го съезда сирийской партии БААС. М.: Ин-т Ближнего Востока, 2005.
101. Annan's Peace Plan for Syria. Council on Foreign Relations. URL:<https://www.cfr.org/syria/annans-peace-plan-syria/p28380>;
102. Arab League Discusses giving Syria's seat to Opposition. Reuters, 06.03.2013. URL:<https://www.reuters.com/articles/2013/03/06/us-syria-crisis-league-lebanon-idUSBRE9250EF20130306#sfOrCgIEtmVmZbz3.97>;
103. Barzani and PYD leader discuss anti-ISIS efforts in Erbil. RUDAW, 15.09.2015. URL:http://rudaw.net/english/kurdistan/150920151.
104. Batatu H. Syria's Pesantry, the Descendants of its Lesser Rural Notables and Their Politics. Princeton: Princeton University Press, 1999. 432 p.
105. Bernstein R. Human Rights in Syria. USA: Human Rights Watch, 1990.
106. Biehl Janet. Rojava's Threefold Economy. A presentation of Abdurrahman Hemo, Adviser for economic development of Rojava. 25.02.2015. URL:http://www.biehlonbookchin.com/rojavas-threefold-economy/.
107. Bozbuga Rasim. Kurdish Population in Syria. Turkey, 2014.

108. Constitution of the Syrian Arab Republic 2012. URL:<https://www.voltairenet.org/article173033.html>.
109. Construction commences on Iran-Iraq-Syria Gas Pipeline. Pipeline International. 22.11.2012. URL:https://pipelinesinternational.com/news/construction_commences_on_iran-iraq-syria_gas_pipeline/78918.
110. Crooke Alastair. The great game in Syria//Asia Times, 22.10.2011. URL:http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/MJ22Ak01.html.
111. Dahrendorf R. Elemente ernes Theorie des sozialen Konflikts. Munchen, 1965.
112. David Lesch. The New Lion of Damascus. Bashar Al-Assad and Modern Syria. London, 2005. 285 p.
113. Faksh A. Mahmud. The Alawi Community of Syria: a New Dominant Political Force. Middle Eastern Studies, 1984.
114. Gambill Gary C. The Kurdish Reawakening in Syria. Middle East Forum, 2014.
115. Giddens A. Central problems in social theory: action, structure and contradiction in social analysis. London: Macmillan Press, 1979.
116. Gunter Michael. Historical Dictionary of the Kurds. Oxford, 2011. 457 p.
117. Haninke Augin. The Assyrians and Kurdish Autonomy in Syria. Assyrian International News Agency, 19.08.2013. URL:<http://aina.org/releases/20130819193827.htm>.
118. Hinnebusch Raymond, Zintl Tina. Syria from Reform to Revolt. New York: Syracuse University Press, 2015. 334 p.
119. Hinnebusch, Raymond. Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria: Army, Party and Peasant. Oxford: Westview Press, 1990. 350 p.
120. Human Rights Watch. Syria: the Silenced Kurds. October 1996. URL:<https://www.hrw.org/reports/1996/Syria/htm>.

121. Ikejiaku Brian. The Relationship between Poverty, Conflict and Development. Report Keele: Keele University, UK, 2009.
122. Ilhan Tanir. Syrian Kurdish Dynamics after the Erbil Agreement. The Henry Jackson Society Report. London, 2012.
123. Interview with Saleh Muslim – Chairman of PYD. Washington Kurdish Institute, 02.09.2015. URL:<http://dckurd.org/2015/09/02/interview-with-mr-salih-muslim-chairman-of-democratic-union-party-pyd/>.
124. Iraqi Kurdistan President: Time Has Come to Redraw Middle East Boundaries. The Guardian, 22.01.2016. URL:<http://www.theguardian.com/world/2016/jan/22/kurdish-independence-closer-than-ever-says-massoud-barzani>;
125. J.Kirdar. Al Qaeda in Iraq. Centre for Strategic and International Studies, 2011. 15 p.
126. Kurdish Declaration of Autonomy in Syria Rejected by Turkey RUDAW, 14.11.2013. URL:<http://rudaw.net/english/middleeast/syria/14112013>;
127. Kurdish Movements in Syria. ORSAM - Center for Middle Eastern Strategic Studies. Report №127, August 2012. P.14. URL:http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/2012828_127%20ing%20yeni.pdf
128. Kurdish parliament approves Kobane mission. RUDAW, 22.10.2014. URL:<http://rudaw.net/english/kurdistan/22102014>.
129. Massoud Barzani rejects Syria's autonomous Kurdish Governmen. EKurd Daily, 14.11.2013. URL:<http://ekurd.net/mismas/articles/misc2013/11/state7492.htm>.
130. McDowall, David. The Kurds of Syria. London: KHRP, 1998.
131. Nicolaos van Dam. The struggle for Power in Syria: Politics and Society under Assad and the Ba'th Party. London, 1997. 228 p.
132. Omar Hossino. The Role of Syria's Kurds in the Anti-Assad Revolution. - London: The Henry Jackson Society, March 2012.

133. President Barzani: We'll make Kirkuk an example of Religious and ethnic Coexistence. RUDAW, 27.06.2014. URL://<http://rudaw.net/English/Kurdistan/260620144>.
134. Security Council Report. Resolutions/Syria. URL:<https://www.securitycouncilreport.org/syria/index.php?page=11>.
135. Syria Sanctions List. Official Journal of the European Union. URL:<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:147:0014:0045:EN:PDF>;
136. Syria's Kurdish Army: An Interview with Redur Khalil. Carnegie Endowment for International Peace. URL:<http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=54016>.
137. Taspinar Omer. Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey: Kemalist Identity in Transition. New York: Routledge, 2005. 97 p.
138. Tejel Jordi. Syrian Kurds: History, Politics and Society. Middle East Islamic Studies, 2008. 208 p.
139. The Kurdish Policy of the Syrian Government and the Development of the Kurdish Movement since 1920. Kurd watch Report № 1. Germany, 2009. P.19. URL:http://www.kurdwatch.org/pdf/kurdwatch_einfuehrung_en.pdf.
140. The Kurdish Democratic Union Party. Carnegie Endowment for International Peace. URL:<http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=48526>.
141. The Kurdish National Council in Syria. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <http://carnegieendowment.org/2012/02/15/syrian-kurdish-national-council-knc>.
142. What does the Syrian-Kurdish opposition want? Kurd watch Report № 9. Germany, September 2013. P. 8. URL:http://www.kurdwatch.org/pdf/KurdWatch_A009_en_Parteien2.pdf.
143. Wilgenburg Wladimir. Kurdish Strategy Towards Ethnically-Mixed Areas in the Syrian Conflict. Washington: The Jamestown Foundation, 2014.

144. Yildiz Kerim. The Kurds in Syria. The Forgotten People. London: Pluto Press, 2005. 168 p.
145. YPG Commander: Kurds are Bulwark against Islamic Extremism in Syria. RUDAW, 22.07.2013. URL: <http://rudaw.net/english/interview/22072013>
146. Ziad Radwan. Countries at the Crossroads 2011: Syria. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/SYRIAFinal.pdf.
147. جمال وكيم. صراع القوى الكبرى على سوريا. – بيروت, 2011. Джамаль Вахим. Борьба за Сирию. Бейрут, 2011. 252 с.
148. رضوان زيادة. السلطة و الاستخبارات في سوريا. - الرياض, 2013. Ридван Зияд. Власть и спецслужбы Сирии. Эр-Рияд, 2013. 347 с.
149. عبد الله حنا. الاحزاب السياسية في سوريا القرن العشرين. – دمشق, 2011. Абдулла Ханна. Политические партии Сирии 20 века. Дамаск, 2011. 340 с.
150. كمال ديب. تاريخ سورية المعاصر من الانتداب الفرنسي الى صيف 2011. - بيروت. Кемаль Диб. Современная история Сирии от времен французского мандата до весны 2011 года. Бейрут, 2011. 830 с.
151. سوريا/تقرير مشروع قانون رفع حالات الطوارئ منذ 1963 //BBC Arabic news. URL: www.bbc.com/arabic/middleeast/2011/04/110419_syria_homs_funeral.shtml
152. هيئة التنسيق الوطنية. من نحن. Official website of the National Coordination Committee for Democratic Change. URL: <https://syrianncb.org/من-نحن/>;
153. تيار بناء الدولة السورية. عن تيار. Official website of the Movement for the Construction of the Syrian State. URL: <https://www.tayyarbinaa.com/ar/article/category/documents>
154. الائتلاف الوطني لقوى الثورة و المعارضة السورية. ثوابت الائتلاف. Official website of the National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces. URL: <https://www.etalaf.org/about-us/principles.html>.
155. قانون الجنسية السوري. وزارة الداخلية للجمهورية العربية السورية. Закон о сирийском гражданстве. Министерство внутренних дел Сирийской

- أرابسكوق الراسبوق. URL:<https://www.syriamoi.gov.sy/news/index.php?req=554&cat=60>.
156. مام طلب هلال. دراسة عن مامفظة الجرورة من النواحي القومية و الاجتماعية و السياسية. مومامدا طالب خلال. دولاد «إسسلووانة الناقونالو، سواقونالو و الولللالسكوق اسפקوس الوونانان دجاورا». URL:<https://www.amude.net/erebi/mihemed-taleb-hilal-lekolin.pdf>.
157. رؤس ملس الوزراء السوري ناجي عطرل: لس هناك أزمة الأكراد. إنفورماقوننل كوردسل الورال AMUDE. إنلرवलو الورمьер-مناسرا سورا مامومادا نادجلا ال-ألرا. URL:http://www.amude.net/Hevpeyvin_Munteda_deep.php?newsLanguage=Munteda&newsId=323
158. أى الورا بعد حل موموع الالحساء ىعلبر مامولة لهز اسلقرار الوطن. إناوغورااقوننال رةل الورلسندا باشارا اسادا 18.07.2007. URL:http://www.amude.net/Nivisar_Munteda_deep.php?newsLanguage=Munteda&newsId=6181.
159. النص الكامل لللائفاق الموقع ببلن الائتلاف الوطنل والملس الوطنل الكردل. سولاشنة ناقونالونال كولاقونن الووسلقوننل و الرلوقوننل سول و كوردسكوق ناقونالونال سولوا. 26.08.2013. URL:<http://gemyakurdan.net/nuche/nuche-navmale/item/13742-2013-08-26-21-23-40>.